

MAGYAR PEDAGÓGIAI TÁRSASÁG
MOZGALOMPEDAGÓGIAI SZAKOSZTÁLY

MOZGALOMPEDAGÓGIAI FÜZETEK

3.

Trencsényi László

**A MAGYAR ÚTTÖRŐMOZGALOM
VÁLASZTÁSAI**

1957 – 1987

(történeti vázlat kísérlete)

Első fogalmazvány

Budapest, 1988.

Budapest, 2011.

A kiadvány finanszírozásában részt vett a Szerző és az Új Helikon Bt

A kiadást támogatta a Múltunk Öröksége Alapítvány

Szerkesztette: Révész György

Felelős kiadó: Trencsényi László

ISBN: 978-963-7123-23-8

„Eszméim közt, mint a majom
a rácsok közt le és föl,
vicsorgok és ugrándozom...”
(József Attila)

A szerző előszava 2011-ből

Jegyzeteim, sárguló dossziéim közt leltem az alább olvasható kéziratot. Negyedszázada – de szépen hangzik – vetette papírra (írógéppel) szerzője. Szerzője? Én magam írtam! Újraolvasva úgy gondolom: ma is kiindulópontja lehet egy beszélgetésnek az úttörőmozgalom történetéről. Talán kiindulópontja egy alapos kutatásnak. Révész György néhány elegáns kritikai megjegyzés mellett közlésre érdekesítette a kéziratot, részletes kidolgozásra bízott. Bevallom, újrakutatásra, kiegészítésre, az írásnak filológiai apparátusa hozzárendezésére nem vállalkoztam. Úgy döntöttünk, jelenjen meg párbeszédre szólító vitaanyagként, szolgáljon egy friss szemmel – elfogulatlanul – elvégzett kutatás alapjául! Máris előrebocsátom R. Gy. fontos észrevételeit (jelzem, hogy a szövegértést segítő megjegyzéseit érvényesítettem a szövegben)

A tanulmány mindenképpen alkalmas arra, hogy alapul szolgáljon a magyar úttörőmozgalom és a Magyar Úttörők Szövetsége tevékenységének kritikai elemzéséhez. Meggondolandó ugyanakkor, hogy ez az elemzés mozgalomtörténeti vagy szociológiai szemléletű legyen. Bár a tanulmány felvázolja a magyar úttörőmozgalom első évtizedének fontosabb eseményeit, tényleges időszámítása lényegében 1956-tal kezdődik. Véleményem szerint fontos és szükséges kiegészítés lenne a korábbi évek legalább olyan részletességű bemutatása, mint az 1956-87 közötti időszaké.

Az időrendi tárgyalás jól mutatja be a mozgalom (és ezzel párhuzamosan részben az iskola) útkereséseit és hányattatásait a politikai erőterben, ugyanakkor ez a feldolgozás jelentősen megnehezíti, széttördeli a kulcskérdések elemzését, koherens tárgyalását, amelyek persze vissza-visszatérően megjelennek a dolgozatban.

Elképzelhetőnek tartok egy nagyobb lélegzetű monográfiát, amely ezzel vagy egy ehhez hasonló történeti áttekintéssel kezdődik, majd részletesen taglalja a mozgalom szempontjából kulcsfontosságú kérdéseket:

- 1. Az úttörőmozgalom forrásvidéke (cserkészlet, szociáldemokrata gyermek- és ifjúsági mozgalom, '48-as eszmék). Fontos kérdés: milyen szerepet játszottak a cserkészlet emlőin nevelkedett, a korai hatvanas évekre már elismert úttörővezetők a szövetség vívódásaiban?*
- 2. Az úttörőmozgalom jellege (szabadidős vagy politikai-ideologikus, vagy...)*

3. *Alapvető módszertani kérdések: romantika – demokrácia – játékosság – fegyelem, stb.*
4. *A mozgalom és a politika viszonya*
5. *Az úttörőmozgalom és az iskola (különös figyelemmel a nem iskolai „szervezkedésekre”, a pedagógus / nem-pedagógus úttörővezetők kérdésére (v.ö. BiPi, Sík Sándor)*
6. *Az úttörőmozgalom nemzettudata (tágabban: világképe)*
7. *Tömegszervezet vs. próbarendszer*

Természetesen az, hogy valóban ezek-e a sarkalatos kérdések, és csak ezek, önmagában is vitatható, másrészt ezek között nyilvánvaló átfedések vannak, és a kérdéseket is pontosabban meg kell fogalmazni.

*Még egy nagyon fontos megjegyzés: A tanulmány általában felülnézetben, nagy összefüggéseiben látta a magyar úttörőmozgalmat, de alig fordít figyelmet a három-négyezer úttörőcsapat működésére, pedig nemcsak olyanok voltak, amelyek ímmel-ámmal hajtották végre a központi akaratot, hanem olyanok is, amelyek valóban a gyerekekkel és gyerekekért működtek, színes, vonzó úttörőéletet teremtve, sokszor a központi döntéseket és határozatokat figyelmen kívül hagyva, **vagy éppen azok ellenére!***

Lássuk tehát a 25 év előtti vitairatot!

I. Bevezető gyanánt – avagy a szerző magamentsége

Az olvasó figyelmét az alábbiakra kell felhívnom:

Az írás ezen változata munkaanyag. Ez azt jelenti, hogy háttér tanulmánynak készült Horváth Attila „30 éves” kutatásához, az ő szempontjaihoz igyekeztem a lehetőségekhez mérten kompatibilis lenni.¹ Bár könnyen lehet, hogy ez csupán annyit jelent, hogy az írás *autonóm* volta alól – e formáját illetően – etikailag felmentem magam (legalábbis egyelőre).

Néhány előzetes szempont és mentegetődzés:

- Ugyan nemcsak hogy rendelkezhetnék, sőt rendelkezem is más, és más műfajú forrásokkal, nem utolsósorban saját magam intenzív élményeivel és emlékeivel, a feldolgozás mégis alapvetően a mozgalom írott megnyilatkozásaira támaszkodik (*dokumentumok, fontosabb sajtóközlemények*).
- Ennek megfelelően jelen feldolgozás teljességgel adós marad azzal, hogy az áramlatok, irányzatok mögötti személyi-, csoportkonstellációkat is felvillantsa, feltárja.
- A feldolgozásban tudatosan törekszem az induktív módszerre. Bár olykor lennének és vannak is elképzeléseim, ötleteim, koncepcióim és prekoncepcióim periodizációra vagy éppen a makrotársadalmi, makropolitikai, közoktatáspolitikai, pedagógiatörténeti csomópontok kitűzésére, de ezt mégis igyekeztem elkerülni. Kíváncsibb voltam arra, hogy mit kínál periodizációnak, csoportosításnak a vizsgált matéria maga.
- Ennek megfelelően tagadhatatlan, hogy írásom meglehetősen „szószátyár”, részleteknél időz, aránytalan teret szentel apróságoknak is. Az úttörőmozgalom politikai és pedagógiai története lényegében ismeretlen. (Eseménytörténeti feldolgozások láttak napvilágot mindeddig.)² A kívülálló számára – így sejtem – a felfedezés erejével hatnak konkrétumok. A belül álló pedig – mozgalmi „pártállásától”, „évjáratától” függően nyilván elfogult; előítéleteiből csak az aprólékos tényfeltárás zökkenheti ki.

¹ Horváth Attila kollégám, a jeles neveléstörténész közös munkahelyünk, az OPI tudományos főmunkatársaként kapta kutatási feladatként 1987-ben, hogy az akkor mögöttünk álló 30 év (lényegében a „szocialista iskola”) korszakáról készítsen átfogó tanulmányt. Álláspontom volt, hogy az iskolaügy története nem írható meg a – történeti okokból – vele egybenőtt úttörőmozgalom történeti folyamataira való visszatekintés nélkül. Így vállalkoztam erre a tanulmányra. A történelem elsodorta a létező szocializmussal a kutatást is, maradt ez a kézirat, melyet mint dupla kortörténetet mutatunk most fel.

² Természetesen ez a helyzet lényegében azóta sem változott. A történettudományt ez a gazdag jelenségvilág kevésbé érdekelte. Tiszteletes munkát végzett Nádházi Lajos, amikor legalább a kronológiát egybegyűjtötte.

- Mindazonáltal azt is tudom, hogy írásom hézagos. A forrásfeldolgozás jelen szakaszában nem törekedhetett teljességre. A kiegészítő, korrigáló vitáktól magam is sokat remélek.
- Az is tagadhatatlan, hogy lehetetlen nem tekintetbe venni a szerzőnek azt az előítélet-rendszerét, mely szerint 1957 után egy ideig jó volt az úttörőélet, a 60-as évek elején újrászürkülésnek indult, a 70-es évek elején konstruktívan élénkülni látszott (sőt a helyi nevelési rendszerek előképeit teremtette meg), végül igen ellentmondásos két (ha nem három) irányú „fejlődést” produkált: megindult, kifejlődött egy szektásodás; a *tömegmozgalom züllése* is; míg néhány pozitív, progresszív pólus is kikristályosodott.³

Az alábbiakban részletesen bemutatandó források nyomán mégiscsak megelőlegezünk annyit, hogy az 1957. februári, autonóm gyermekszervezetként való reményteli újjászületés után már májusban megindult az „ingamozgás”, ti., hogy a *KISZ-be-e* (a politikai intézményrendszerbe) vagy az *iskolába* (az oktatási intézményrendszerbe) integrálja-e a hatalom, a monolitikumra törő társadalomszervezési principium. Igen rövid ciklusokban fordul, változtat irányt az „inga”, hol ide, hol oda. Mindkét helyzet – irány – némiképp átstrukturálja az értékrendet, a tevékenységi rendszert (olykor nyilván a káderállományt is). Az is tény, hogy amikor az inga „középen” talajt ér, akkor lengőtekeszerűen működik, *s tarol* mindent, ami – bármilyen – organikus, autonóm, gyerekmozgalmi kezdeményezés, törekvés. Ebben az időszakban a – bármelyik – ideológiában fontos elem a cserkészethez fűződő viszony megfogalmazása, nyilván különböző megközelítésekben.

Aztán 1970 után hirtelen „túlleng” az inga – felfelé. Mintha úgy törne ki a KISZ vs iskola dilemmából, hogy magasabb patrónust – hűbérurat – keres, egyenesen az állampártot, az MSZMP-t. Visszavetetik a párthoz tartozást az Alapszabályba is. S bár a pártapparátusnak hízeleg a játszi hódolat, imáznak nem jön rosszul a díszbeöltözött, mosolygós gyermeksereg, ám a gyerekvilág megannyi konfliktusával már nem kíván birkózni. A pártközpont válik a játékoság, a játszadozó mozgalom fő követelőjévé, egészen addig, hogy végül 1983-ban maga Németh Károly véteti ki az alapszabályból a szóban forgó passzust.

Írásunk az „úttörőmozgalom választásai” címet viseli. Kevés lenne, persze, ez elemzésnek, ha a három nagyszervezet közötti súrlódást, ide-oda pofozódást íránk le. Az érdekes az, hogy az „inga” meghatározott állásában milyen fénytörést kapnak az úttörőmozgalom alapértékei, alapkérdései, alapfogalmai.

Ilyeneknek tekintjük az alábbi fogalmakat egyelőre rendezetlen halmazban.

³ Az álláspontot tartom. Megkísértem távlatosabb összefoglalásra nem is olyan rég. *Szabad csapatok a maratoni seregben* című írásomat a Pannon Egyetem adta ki a Kamarás István professzor 70. születésnapjára kiadott kötetben.

játékosság	jövőhöz való viszony
romantika	család, otthon
politikum	hazafiság
politikai cselekvés	nemzetköziség
múlthoz való viszony	testi nevelés
ateista nevelés	egészséges életmód
természettudományok	honvédelem
munka, fizikai munka	technika
pedagógusok	felnőtt-gyerek viszony
tanulás,	demokrácia
iskolai kötelességek	nyitottság
rend	önkormányzás
fegyelem	közösség
művelődés	egyén
művészetek	fiatalok

Ugyancsak előrebocsájtani tartom fontosnak azt, hogy mi az a *mozgalomkép*, amit egyfelől tradíció gyanánt (a szóban forgó időszak előtti múlttól), másfelől kritika gyanánt (a jelenről), s némiképpen egy lehetséges-kívánatos jövőről fogalmazok.

Mindez nyilván befolyásolja ítéleteimet – olykor előítéletszerűen – akkor is, ha igyekszem magamat adatok, tények, objektíve igazolt, igazolható folyamatok feltárására szorítani.

*

Ezek szerint tehát az 1945-46-ban életre hívott magyar úttörőmozgalom jelentős pedagógiai elképzelések terméke, fontos része a „fényes szelek” pedagógiai inkarnációinak. Autonómiában élő, tagjainak autonómiát, pontosabban a szabadság és közösség harmóniáját (az erkölcsi-politikai-pedagógiai szabadságinterpretációk egységét egyben) hirdető-megvalósító mozgalom volt, a kor legjobbjainak jelentős része – az antifasiszta-baloldali-népi értelmiség több jeles alakja – vett részt létrehozásában. A gyerekcsoportok sokszínű tevékenységet gyakorolhattak: munkaiskola-elképzelések, a szabadművelődés teóriája, regös-reminiszcenciák s a „forradalmi iskola” princípiumai érvényesültek, a „48-as eszmék és jelképek” hangsúlyai mögött egy izgalmas kontinuitáskeresés húzódik – ennek elemzése nem ezen írás feladata.⁴

⁴ Ld. erről Trencsényi Imrével közös kötetünket. *Utak és törések* címen adta ki az Új Helikon Bt 2008-ban. A „forradalmi iskola” elnevezés Mihály Ottó tipológiájára való hivatkozás. (A *Bevezetés a nevelésfilozófiába* című kötetében az iskolának 4 elméleti-történeti modelljét tételezi, a tradicionális mellett a romantikus pszichológiai „reformiskolát”, harmadikként a szóban forgó „forradalmi”, végül a John Dewey nevéhez fűződő „piac vagy agóra – az egyezségek és alkuk iskoláját.”

Az általános iskoláért folytatott küzdelem (ez létérdeke volt, hisz feltételekhez juttatta) ugyanakkor végzetévé is vált – önfelszámoló kamikázé-akcióvá. *A politikai torzulás és a pedagógiai konzervativizmus 1948-49-es véd- és dacszövetsége* – de facto – az úttörőmozgalmat is kiütötte (ellenfeleivel, potenciális szövetségeseivel együtt).⁵ Az ötvenes évek stabilitásában konszolidálódó iskolának ez a („szabad emberként szabad emberek közt élni kívánó) mozgalom se kellett.

A mozgalom történetírása 1953/54-et jelentős rekonstrukciós kísérletnek tekint. Olyannak, ami megújította volna a mozgalmat 56 traumája nélkül is. (Vannak elemzések, melyek 57-et nem is hajlandók korszakhatárnak tekinteni.) Az 1954-es DISZ KV határozatban valóban sok benne foglaltatik az 57-es, tanulmányunk fő részében elemzendő kritikából és önkritikából. Megjegyzendő, hogy a határozat „preambuluma” az úttörőmozgalom fő és alap-értékeinek tekintette, hogy (1) először jött létre egymillió gyerek-szervezet, a gyerektársadalom *egysége* jegyében; s hogy (2) az *úttörők példát mutatnak tanulásban, fegyelemben*.

Vagyis az a két érték jelenik meg, amelyik – szerintem – a „két alapelkárhozás” oka is, s minden további dilemma kiindulópontja: a tömegessé, egyetlenné, egységessé tömörítetté válása – ez hosszú ideig a cserkészletet illető pedagógiai nyelvezetű kritika ellentétje. A másik mondatunk, ugye, az iskolához fűző viszonyra utal. A cserkészlet kritikájára nézvést halvány az idevonatkozó nyomunk. Egyedül Ágoston György merészkedett el 1952-ben odáig, hogy szerinte a cserkészlet mozgalom és iskola „kívánatos” viszonya helyett „anarchista módon” az *eltávolodást* választotta, (NB Sík Sándor annak idején önkritikusan vallotta meg, hogy a magyar cserkészlet európai társaihoz képest *úlságosan* is az iskola kebelén maradt.)

Ezután az 1954-es DISZ-határozatban érdekes – akár új – funkciómeghatározást olvashatunk, lényegében a „*szórákoztatás és nevelés*” kettősségét fogalmazták meg.

Ezt követően az alapbajokat sorolja kritikusan-önkritikusan a határozat. Ezúttal is kéttételes a gondolat. Mintha rímelve az előző kettőre?

- „nem elégíti ki a gyereki érdeklődést”
- „elvesztette gyermekmozgalmi jellegét”

(Az nem vetődik fel – végül is később sem –, hogy a két kettősgondolat alighanem kizárja egymást.)

A kritikában az „iskola és úttörőmozgalom szerves egysége, e helyes elv rossz alkalmazása” hangsúlyozódik. Ez adott esetben eltérés attól az állásponttól, mely szerint a „mozgalom az iskola része” (ld. Ágoston 1952). S a követelés: legyen több játék. „Éljen az öntevékenység!” – fogalmazódott meg.

A kritika jelentős részletei az alábbiak:

⁵ Erről írtam a 12 pont történeti változásait elemző tanulmányban. („*Az úttörő szorgalmasan tanul, de nem osztja meg tudását*”) Az Ifjúsági Szemle 1987-ben közölte, újraközlése az említett *Utak és törések* című kötetben olvasható.

- a mozgalom az iskolai órák folytatása lett
- formális tanulmányi-tantárgyi és fegyelmi versenyek harapóztak el
- nem kapott elég helyet a hazafias nevelés
- elhanyagolódott a fizikai munka
- elhanyagolódott a művészeti tevékenység
- elhanyagolódott a sport.

Majd a felemás-kompromisszumos dokumentumok jellegzetes fordulatával újra csak az következik, hogy az „úttörőcsapatoknak el kell érni, hogy a tanulók jól kihasználják az óra minden percét... fegyelmezettnek lenni, megtartani az iskolai szabályzatot, tisztelni a felnőtteket...”

Így fogalmazódik meg az úttörő megannyi *nemes* tulajdonsága 1954-ben (a nemes szó később többször is előkerül, amikor egy ideológiailag egzaktabb jelző kétségessé válik): becsületesség, egyszerűség, szerénység, bátorság, erős akarat, közösségi élet öröme, mély baráti érzés, igazságérzet, következetesség.

Az úttörőmozgalom emlékezete az 1956-os aszófői jubileumi sátortáborozást tekinti a megújulás legszebb jelképének. Nemkülönben az „Ifjú mester” próbák 1954-es meghirdetését. A próbarendszer illetően felelevenítése egyszerre utalt a cserkésztradíciók bizonyos – kimondatlan – vállalására, tartalmuk egyben a 46-48-as sokszínűséget idézte (a művészeti különpróba követelményeiben még a regös-folklórizmus hatása is kimutatható).

Hárs László ebben az időszakban az Úttörő Színház számára megírja a romantika-igénylő *Titkos űrs* című drámát, ahol az önszerveződő „banda” megigazul, s a bürokratikus mozgalomkép neveltségessé válik. A bemutató – az úttörőközpont tilalma nyomán elmarad.

Az úttörőtörténetben járatlan olvasót arra emlékeztetjük, hogy 1956 őszén az úttörőmozgalom központi irányítása (a DISZ szervezete) feloszlott, adatok vannak arra, hogy – különösen vidéken – a csapatélet nem szűnt meg. Alakult cserkészszövetség is – ez november 4. után nem juthatott szóhoz. 56 decemberében Őrszemcsapatok Szövetsége alakult.⁶

Elérkeztünk tehát tanulmányunk valóságos kezdőpontjához.

Ez 1957. február 18-19. Ezen a kétnapos konferencián mondták ki a Magyar Úttörők Szövetsége újjáalakulását.

⁶ 1919-ben többnyire az egyik cserkész-ös, a Cserkész-Őrszem Szövetség volt őrszemcsapatok váltak kollaboránsaivá a Tanácsköztársaságnak. Innen a találó elnevezés, mely utalt – utalt volna – a cserkésztradíció bátrabb vállalására, de megjelölte a politikai hovatartozást is – a konszolidáció oldalán. A kinyomtatott működési szabályzat-tervezetben csak szervezeti leírások olvashatók, politikai deklaráció nem. A szervezeti leírás több eleme alkotó része lesz a Magyar Úttörők Szövetsége 1957-es alapszabályának, itt legfőképp a „szervező testület” intézményére gondolok. Az Őrszemcsapatok története lényegében feltáratlan, az MPT Mozgalompedagógiai Szakosztályáé az érdem, hogy egyáltalán ébren tartja a kollektív emlékezetben e történetet.

II. A történet

Az 1957. februári, az úttörőmozgalom újjáalakulását kimondó konferencia előadói beszéde az 1956. téli pedagógus-közérzet rajza után a mozgalom alapértékeit fogalmazta meg újból; majd ezen értékeket megcsúfoló gyakorlat kritikáját összegzi (pontokba gyűjtve, alighanem az újjáalakulásban szövetkező csoportok javaslatainak eklektikájában), ezt követően programot hirdetett.

Az alapértékek? (Ezúttal is a cserkészletnek tulajdonított értékekkel való harcias oppozícióban)

– *48-as eszmék* és tradíciók (szemben a cserkészlet kozmopolitizmusával)

– *tömegesség*, a korosztály teljes, úgymond demokratikus „behajózása” (szemben a cserkészlet exkluzív-elitizmusával)

Ezt követően a kritika harciasabb, radikálisabb (szabadabb? bátrabb?) a korábbiaknál.

Hogy az „iskola függvényévé” vált a mozgalom, az az 57-es előadói platform kritikájának alappontja (ha a vita erős ellenfeleket sorakoztatott is fel ezen álláspontra, ráadásul különböző eredetű „iskolapárti” platformot: konzervatív pedagógiát, de demokratikus-progresszívét is). Bírálat éri a „verbalizmust”, szemben az öntevékenységgel, nem volt saját kerete a mozgalomnak, megszűnt az önkéntesség...

Váratlanul nagy horderejű célpontja a kritikának a „kortárs őrsvezetők” rendszere, mint a „túlbecsült demokratizmus” példája. Ez nyilvánvalóan a cserkészvonal sajátos követelése volt, a „cserkésztsziti” szemlélet érvényesítése.) Vigyázat, én itt nem minősítem, csak a forrást keresem!). A vitában felszólalt Horváth Lajos morogta meg e gondolatot egyedül – a választott, kortárs őrsvezetők rendszerében a demokratikus elv, az önkormányzási elv alapelveit látva.

Ezután a táborozás, természetjárás elsorvadása rovatik fel. Ezt is tulajdoníthatjuk a „cserkészszárny” és a „46-osok” közös követelésének. Végül az elhanyagolt 6-10 éves korosztály sorsa került a vádpontok közé.

Az előadói beszéd ezután megismétli a cserkészletkritikát (a progresszív programfogalmazás legitimációja megkövetelte e hangsúlyok kitételét is, produkálni kellett a „két frontot”). A cserkészlet elsősorban a klerikalizmus-nacionalizmus-revansizmus bűnében marasztaltatik el. Majd egy érezhetően későbbi KISZ-dokumentum illeszti e kritikához az „öncélú romantikázás” bélyegét.

Az őrsemek 1956-os jelentkezését, a ’46-os gyökerekhez való visszatérés szándékaként értékeli.

A beszámoló elismeréssel adózik ’54-nek. A próbázás újjászületését tekinti az úttörő-reneszánsz kezdetének.

S a pozitív program? A verbalizmussal, formalizmussal szemben az öntevékenységet hirdeti meg az újjáalakult Magyar Úttörők Szövetsége, hangsúlyt kap a kirándulás, a tábor.

Fontos feladatként jelölik meg a *falusi* és a *leánygyerekekkel* való kiemelt foglalkozást. Csak utalunk rá, hogy ez a két csoport voltaképpen a cserkészetnek is két „elhanyagoltja” volt, lelkiismeretfurdalása alighanem nem az „úttörőszármynak” volt.

Az iskolához fűződő viszonyra viszonylag egzakt megfogalmazás születik. A mozgalom elsődleges színtere a *szabad idő*.

Nincs szó kivonulásról az iskolából, de az iskolai rend és fegyelem fenntartásában való, *mondhatni kápoi* közreműködéstől az újjászülető mozgalom elhatárolja magát. Példát mutatnak majd az úttörők – ez lesz hozzájárulásuk az iskolához. Miért tagadjuk, ez a hitvallás *elitként* artikulálja az úttörőket, legalábbis avantgardként. Ebben az összefüggésben az ún. „kettős” önkormányzati mechanizmus – később kiátkozott – megoldása dereng fel.

Ha nem szeretik a mozgalmat, nem tudjuk elérni céljainkat – hangzik a józan álláspont nevelési és politikai követelményeket illetően is. Megjegyezni azért érdemes, mert majd jön a kritika, mely szerint „egyesek *csak* arra törekedtek, hogy a gyerekek szeressék a mozgalmat és elhanyagolták a nevelést, a politikai fejlesztést.”

A vonzó, a szeretetre *mélto* mozgalom középpontjába a következők kerülnek: a próba, a táborozás, sport, játék, ezermesterkedés, esztétikai élmények. És mindennek szervezeti garanciája a *szervező testület* (az úttörőben új terminus egyébként szintén cserkésztradíció), esetünkben a *társadalmasítás* záloga.

Nem volt apolitikus az előadói beszéd! 56-ot határozottan az MSZMP platformjáról értékelő gondolatai közt fontos szerepet játszik a „megzavart” pedagógustársadalom, amely meglehetősen lassan zárkózik fel a konszolidációhoz. Az úttörőmozgalom mellé álló pedagógusok tehát egy elkötelezett kisebbség ebben a helyzetben, akiket „befogad” a mozgalom nagyobb családja.

Ugyan az MSZMP KB képviselője ennél az önképnél optimistább, a pedagógusokat magához vonzó mozgalmat javasol.

Parázs vitában kellett megnyilatkoznia. A minisztérium, illetve a neveléstudomány képviselői az iskolát védve olvasták a magát önállósítani kívánó mozgalom fejére bürokratikus szektásságának korábbi rémtörténeteit, de Gergely Márta író nő is egészen más – valóban demokratikus – platformról védte az iskolára alapozó mozgalomfelfogást.

Ő robbantotta ki az ülés vitáit is. A „túlromantizálást” éppolyan elhajlásnak tekintette, mint az agyonpolitizálása egykori gyakorlatát. Ő a próbarendszerre is neheztelt, a társadalmi szelekció megjelenésétől aggódott benne. Az író nő alulmaradt a vitában. Pedig – bármennyire is fájdalmas – Kasszandra volt a lelkesült megújulási lázban. Minden radikális nekibuzdulás voluntarizmusnak tartott, „ugrások a sötétbe” – mondta róluk⁷.

⁷ A vitát részletesebben az Úttörővezető 1982/2. számában ismerttettem – T. L.

1957

Az újjáalakulás megindult. Megkezdődött színesen, jó emlékeket hagyóan az ún. második hőskor. (Egy budapesti, szeptemberi jelentésben – még visszatérünk rá – 8 területi és 1-2 ún. szakcsapatról esik szó - köztük a regöscsapatról⁸ -, panasz van arra, hogy a területi pártbizottságok is ellenzik az iskolán kívüli szerveződést, másutt az önkéntességet. Ugyanitt megtudjuk, hogy a fővárosi szervező testületekben 30 %-nyi nem-pedagógus dolgozik. A jelentés szerint kommunista igazgató és kommunista csapatvezető párosa kell a jó csapatélethez. Másutt – így a csapatok többségében – nem politizálnak, panaszolja az előterjesztés. Kitűnik, hogy májusban volt az első „keményítési” hullám, a ’48-as névadók egy részét munkásmozgalmiakra cserélik. Szeptemberben már panasz van a kirándulásokra, számháborúkra, mint öncélú „nem tudatos nevelő” tevékenységekre, bezzeg az „ünnepek”, azok nevelő jellegűek. Panasz van a sok hittanra is.

S egy új típusú panasz: a kerületi sportiskolának kellemetlen konkurenciát jelentenek.

A szerveződő mozgalom határoz jelképeiről is. Meg kell hagyni, hogy az őrsi zászló és a rajzászló formája, a bevezetett új szimbólum, az ún. „melljelvény”, a különpróbajelvények teljességgel a cserkész-formákat elevenítik fel. Sőt e sorok írója megkockáztatja azt is, hogy a háromtagú lobogó láng az új úttörőjelvényben ikonografikailag levezethető a háromágú liliomból is.

De számunkra izgalmasabb a februári és szeptemberi hang különbsége.

A két időpont közt történt valami: megalakult a KISZ és előrehaladt a konszolidáció.

Nem feladatunk a KISZ elemzése. Mégis érdekes, alig ismert dokumentumokra hívjuk fel a figyelmet, IV. 5-i dátummal került a kormány elé egy ifjúságpolitikai rendeletervezet (sorsát nem ismerem), melyben több, ma is álomnak tűnő terv szerepel, a házassági segélyé; diákszanatóriumé, gyarapodó nevelőotthoni hálózaté – az állami gondozás gyarapodásának perspektivikus terveie. A tervezet szerint sportlétesítményeket, kultúrházakat kellene átírni a KISZ nevére. Gyarapodott (volna) az ifjúsági kedvezmények sora.⁹

De a hagyományosan kialakított és kialakult KISZ-képet is színezi az I. értekezlet néhány jámbor törekvése, melyben a falusi ifjúság megnyerésétől, a lányok megnyeréséről esik szó – legényegyleteket és lánykoszorúkat terveznek, egészen KALOT és KALÁSZ-szerűen. A „balladakörök”, tábortüzek, népdalozás mögött „muharaysta” hagyományokat sejtünk.

⁸ Erről Fehér Éva írása emlékezett meg az MPT Mozgalompedagógiai Füzetek II. kötetében (Rekviem egy közösségért), 2010-ben

⁹ Gergely Ferenc, az ifjúsági mozgalmak konok és pontos történetírója megírta, kiadta a KISZ történetét, e kérdésekről könyvében nem esik szó. Kiadta a Holnap Kiadó 2008-ban.

Persze, ezek csak színek, a KISZ harcos politikai szervezetként, hatalmi aspirációkkal és jogosítványokkal lépett a színre. És magához szívta-rendelte az úttörőmozgalmat.

Ennek megfelelően már júliusban érezhető némi hangsúlyváltás. Kállai Gyula elismeréssel szólt az úttörőkről a KISZ-fórumon: „az úttörőmozgalom hitet tett a szocialista iskola mellett olyan időben, amikor a pedagógustársadalom egésze még tétovázott.”

A mozgalom önértékelése önkritikus: „korántsem jött létre annyi területi csapat, mint ahogy arra februárban – az iskolában akkor uralkodó politikai helyzetet értékelve – számítani lehetett.” Az okok közt az iskolaigazgatók ellenállása elsők közt szerepel az ügyvezető elnök számadásában.

Újraerősödik a nyári-őszi mozgalmi sajtóban a cserkész-kritika, úgyis mint az „üres romantikázás” forrása. Persze, még a kérdések nem döltek el, a fogalmazás pontosan dekáz a mérlegen, azonnal melléteszi a szerző a másik ripoosztot: más csapatoknál meg a direkt politizálást erőltetik.

Ugyanilyen – egyet ide-egyét oda – alapon részesült kritikában a próbázást elit kialakulására használó (a cserkészet vétkébe eső) csapat, de az önkéntességet megsértő, a tömegekben feloldó is.

1957 júliusában az országos vezetés elégedett a szervező testületekkel, beválnak tekintik őket (bizonyos igazgatók ellenállása ellenére).

A programhirdetésben érdekes, fontos gondolatok rejteznek: érzékelhető olyan önvizsgálat, mely a magyar serdülőmozgalmak teljes történetében gondolkodik. Csak ezzel magyarázhatom a jelszót, mely szerint „ki kell alakítani az úttörő-leányideált”, figyelni kell a falusi csapatokra, és fokozni kell a regös (!) tevékenységet. A definícióban igen határozott az iskolától való eltérés hangsúlya. Az úttörőszervezet a fő figyelmet a gyerekek eszmei-erkölcsi nevelésére irányította, szabadidő megszervezésével az iskolai munkától eltérő munkaformákat igyekezett megvalósítani. „Szó esik arról, hogy a mozgalom a gyerekek iskolán kívüli nevelésével nyújtson segítséget a nevelőknek, a társadalomnak. De arról is nyilatkozik a mozgalom, hogy az úttörőélet nem azonosítható az órán kívüli nevelőmunkával – hiszen nem is minden gyerek úttörő.”

1957 júliusában szó esik még arról, hogy az úttörőmozgalom, mint autonóm szervezet tárgyal a SZOT-tal, pl. a nagyüzemi kultúrotthonoknak úttörőotthon céljaira való felhasználásáról, akár átvételéről. De tárgyalások folynak a Nótanáccsal, a rádióval, filmgyárral, az irodalmi élettel, a vasúttal, a közlekedési felügyelettel (a vasúti kedvezmények rendben lesznek, a teherautón úttörők szállítását nem engedélyezi a felügyelet.) Él az Úttörő Szövetkezet (a mai Ezeremster Bolt jogelődje). Egy gyerekmozgalom keresi (újra) helyét az intézményrendszerben.

Önkritikus az értékelés, magára vállalja, hogy a KISZ-szel nem rendezett a viszonya. Elhangzik a mondat: Az úttörőmozgalom a KISZ szerves része! De a dekázgató fogalmazás a kritikai ripoosztal sem késik. Lényegében úgy értékelődik a viszony, hogy a kezdeti nehézségek ellenére a KISZ igyekszik...

Egy célmeghatározás '57 júliusából: kommunista *erkölcsi* (kiemelés tőlem – TL) tulajdonságokkal rendelkező ember kialakítása.

Mi lesz mindebből a télre?

Az országos elnökség december 12-én értékelte munkáját. A határozat leszögezi a célok közt a kommunista szellemű nevelést, a jellemformálást, a szabadidőfunkciót. Hangsúlyozza, hogy nem azonos az iskolai munkával, elsősorban játékosága, önkéntessége és követelményrendszere különbözteti meg.

Panasz van az iskolára: a pedagógusok politikailag nem állnak igazán a mozgalom mellett, „nagy hatással van rájuk az általános iskolában meglévő politikai légkör”, a nacionalizmus és a szovjetellenesség, valamint a klérus befolyása.

A kritikának két – divergáló tárgya van:

- a tartalom nélküli romantikázás
- a továbbra is meglévő „iskolás” módszerek.

A megoldási javaslatok közt nagy hangsúlyt kap, hogy adott esetben szükség van a „kommunisták és a kiszesek” fokozott bevonására. Az apparátus is gyenge – szól a határozat. Az ő esetükben is a társadalmisítás ill. a „kiszesítés” lenne a megoldás. (Újra szóba kerülnek a kultúrotthonok, mint lehetséges mozgalmi bázisok). De szóba jön a pedagógusok órakedvezménye is.

S elhangzik a sokáig egységesítő, éltető feladat, a Tanácsköztársaság 40. évfordulójának méltó felidézése.

Az ügyvezető elnök az Úttörővezető decemberi számában is megnyilatkozik – a KISZ-értekezlet fényében tekinti át a mozgalmat. A kritika „kétfrontossága” ezúttal is jelen van: a jobboldal (sic!) elitszervezetet akart, száműzni a kommunista nevelési alapelveket; a baloldal pedig nem törődik az önkéntességgel, a követelményekkel, az iskolaitól eltérő módszerekkel.

Mi a jó az újjászületett mozgalom első évében? Az önkéntesség, az idősebb őrsvetők rendszere, az iskolát segítő, de nem másoló megoldások a metodikában, a követelmények, a próbák szisztémája, a táborozás romantikája. Bevált a Szervező Testület is, mint a társadalmi támogatás bázisa.

A feladatok sorában az első: fokozni kell a kommunista nevelést. „A romantikaadás *csak* a romantika kedvéért nem a mi céljainkat szolgálja”. Előkerül a régi jelszó: a kirándulást nevelő tartalommal kell megtölteni.

De jön a fogalmazásban még cifrább is – a nagy, első '48-as behódolás szofisztikájára emlékeztető gondolatmenet. Idézzük szó szerint: „Az úttörő ahol tud segít – ezen nem erőszakosan kitalált jócselekedetek *gyakorlását* (kiemelés tőlem – TL), vagy jótett-napok szervezését értjük, hanem olyan állandó *pedagógiai ráhatást*, melynek következtében a gyerekek egész magatartását az a *gondolat hatja át*, hogy nekik hazájukkal és embertársaikkal szemben kötelességeik vannak.” Az engedmény ezúttal a voluntarista-idealista pedagógiának szólt, de nyilvánvalóan „elvárás volt” – mihez tartás végett – egy „cserkészletkritika”.

Mert a decemberi írásban a KISZ-nek tett hűségnyilatkozat az erőteljesebb. Az érvelés a következő: „A magyar ifjúságpolitika egy és oszthatatlan – ezért egyedüli

szerve a KISZ”. Ebből következik, hogy vezetnie kell – íme a politikai „fából vaskarika” – a „szervezetileg önálló” úttörőmozgalmat. A csereajánlat sovány: az a remény, hogy az ifjúságba majd *beleértik* az úttörőkorosztályt is (mint tudjuk, ezt még az 1971-es Ifjúsági Törvény se tette meg, 1974-ben született egy félénk, halk minisztertanácsi határozat erről, az 1055-ös számú).

A KISZ-értekezlet üzenete *új idők* nyitányát jelzi akkor is, ha az „ámde” típusú mellékmondat – mely az úttörőmozgalom politikai határozatainak immanens impotenciájának mindenkori forrása – következik utána. „A gyerekek többségét kell szerveznie a mozgalomnak, fel kell lépni (!) az elitfelfogás ellen. Az „ámde”: fel kell lépni a gyerekek és a vezetők önkéntességét sértő megoldásokkal szemben.”

A csapda fel van állítva.

1958

Februárban országos elnökség tárgyalja az ifivezetők kérdését. A fő baj ezúttal az, hogy az ifik nem mind *kiszeselek*. A sokszorosított jelentés mögött izgalmas párviadatok elevenednek fel ma is. „Vannak olyan pedagógusok, akik politikai ellenőrt látnak az ifikben” (!). Ugyanekkor: „A székesfehérvári ifjúvezetők az úttörőcsapatot el akarták választani a KISZ-től.” Sőt: „több helyen törekvés van, hogy az ifivezetők szórakozását is az úttörőcsapat, ill. az ifivezetők klubja oldja meg.” Ezzel az előterjesztés megadta azt, ami a császárnak dukál. Hiszen fordul a fogalmazás dramaturgiája: jön a realitást leíró panaszáradat. „A KISZ nem törődik az ifikkel, az úttörővezetői munkát nem tekintik KISZ-feladatnak.”

Hogy miért kell ifi az úttörőcsapatban? Két érve van az országos elnökségnek: a gyerekek közé lépő fiatalnak nagy a vonzereje a gyerekek körében; a kommunista ifjakkal biztosítható a kívánatos politikai jelleg.

Hogy ez az utolsó érv zsarolás-e, császárnak járó adó-e, vagy komoly dolog-e – nehéz kérdés. Tény, hogy a határozati részben az elnökség „gazdájától” adminisztratív intézkedéseket vár: *delegált* ifiket s képzést. Sőt (némi iróniával?) azt is követelik, hogy „kötelezni kell a KISZ-apparátust, hogy olvassa az úttörőszövetség kiadványait.”

Az elnökség ugyanezen ülésén az Őrszemélyi Gárda felállítását tárgyalta. Ez az „aktív a szervezetben” a ’46-osok szépeplékű tervének – a Petőfi Gárdának – felelevenítése volt, egy autonóm mozgalom törekvése saját vezetői magjának kialakítása érdekében.

De hiszen május 19-én már határozatot hoz a KISZ KB: „hogyan vezesse a KISZ az úttörőszövetséget?” Minden szinten be kell vezetni a KISZ-irányítást, az elnökségek csak saját magukra hozhatnak korlátozott érvényű határozatokat. A „KISZ határozatok minden úttörőre és úttörővezetőre kötelezőek.” De: az alapszervek nem hozhatnak az úttörőkre törvényes határozatot. Itt az apparátus szilárdította hatalmát.

Az év úttörővezetői sajtójából kiemelkedik, hogy Kálmán György, a minisztérium nevében helyesli a nem-pedagógus, kieszes úttörővezetők működésének forszírozását (Úttörővezető áprilisi számában).

Az úttörőmozgalom csatlakozik a KISZ takarékosági felhívásához, új lendületet vesz a hulladékgyűjtés. („Egyetlen konzervdoboz se kerüljön tűzbe”). Az Úttörővezető bekeretézve idéz az MSZMP művelődéspolitikai alapelveiből. A következő passzust: „Gyerekeink szocialista nevelését javarészt nem marxista szemléletű pedagógusok végzik. Ez hosszú ideig nem tartható.”

Talán fordul az inga? Vissza az iskolához mégis?

Még erről talán nincsen szó. A novemberi számban az úttörő termelőszövetkezeteket elítélő állásfoglalás jelenik meg. Nem követi támogatás ezt az új szervezeti képződményt. Ezen törekvéseknek alkalmas fogadóközege a KISZ, a falusi ifjúsági szövetkezet, ami köztudottan a KISZ szervezete.

Kálmán György még egyszer megnyilatkozik, mert úgymond sok a vita a hatáskör körül. Szerinte a „hivatalosság” a megkülönböztető jegye a nagyobb halmaznak, az iskolai szervezetnek, a tanulóifjúságnak, s ehhez képest a kisebbség s a mozgalmi jelleg a megkülönböztető jegye az úttörőnek. Kálmán mentegeti a pedagógusokat: *még* nem értik, miért kell szervező testület, még nem értik a KISZ szerepét.

Az '58-as év a próbákról felelevenedő vitákkal zárul, ahol a mozgalom jelesei mind megnyilatkoznak.

Új szervezeti szabályzat is született. A szocialista pedagógia és a materialista világnézet két pillére hangsúlyozódik. A szabályzat írásba foglalja a KISZ-hez fűző viszonyt. De még szó esik arról, hogy általános-, vagy szakcsapat működhet. Hol? Iskolában, tanácson, üzemben, kulturális intézményben. Szó esik arról, hogy lánycsapat és fiúcsapat külön működhet. A szabályzat hitet tesz a Szervező testületek mellett. (Az év nyarán jelent meg egyébként az új iskolai Rendtartás is.)

Az év elnökségi határozatai még az úttörőintézményekről, tagsági igazolványról, a különpróbáról, a kisdobosletről szólnak, valamint a „forradalom nyomolvasóinak” mozgalmáról, mely tagadhatatlanul a „politikapárt” és a „romantikapárt” konfliktusainak kreatív kompromisszuma volt. (A munkásmozgalom veteránjaiból alakult valódi parancsnokság érdekes, romantikus feladatokkal látta el a múltat, elsősorban 19 emlékeit kutató úttörőket.)

A mozgalom hivatalos közlönye nagy hangsúllyal tájékoztat az ezermesterakciók eredményeiről, a négytusa-bajnokság eredményeiről, s a kulturális versenyekről.

1959

Bontakozik és mozgástereit keresi az egyik szárnyát már kötözésre adta mozgalom. Országos Tanács alakul márciusban. 8 szakbizottságra oszlik a mozgalom elkötelezett szakembereinek grémiuma. Pedagógiai szakbizottság az első, mindjárt a második a politechnikai – Öveges professzorral az élen –, ezt

követi a művészeti szakbizottság a felsorolásban – Ascher Oszkár a bizottság vezetője –, sport turisztika a következő, majd a vezetőképző, a táborozási, a kisdobos, végül a gazdasági.

A közhasznú munkáról születik országos határozat. Ez hangsúlyozza annak *eszközvoltát*, hogy ti. általa „kifejlődjék a gyerekekben a kollektív társadalmi munka készsége.” A tervezet szintén a „politikapárt” és a „romantikapárt” konszenzusát tükrözi: a fővárosi és a fővárosközeli megyék úttörői egy felépitendő úszószálló számára gyűjtsék a hulladékot, a többiek traktorra. A rendelet arra is kitér, hogy a traktorokra kerüljön fel a tábla is, emléktábla rögzítse, melyik úttörőcsapat hozzájárulása gyarapítja a mezőgazdaságot.

Elégedetten fogalmazott az Országos Elnökség: „megoldottuk a vezetőképzést”. Ehhez képest furcsának mondhatók azok a törekvések, hogy a pedagógus-szakszervezet ideológiai oktatásához csatolják. Sőt! 1959-ben bevezetik a pedagógusképzésbe az úttörővezetés tantárgyat. (Bár még érvényben van a vezetői próba.) A MM 46/1959-es rendeletében órakedvezményt ítél meg a csapatvezetőnek.

Állásfoglalás születik arról, hogy ifjúsági szövetkezet elsősorban az általános iskola keretei közt működjék. Vita folyik arról, hogy melyik mozgalomhoz tartozzanak a „továbbképző iskola” gyerekei. Legyenek úttörők!

Az 1959. szeptemberi Úttörővezetőben nagyszabású tanulmány jelenik meg (Bara Jánosé). Elmondja, hogy a 40%-os szervezettség nem kevés, de lehetne több, kívánjon az egész tanulóifjúság odatartozni. Nem lesz toborzás, de növekedjen a szervezettség, bevált az idősebb őrsvezetők rendje, öröm, hogy egyre több pedagógus áll a mozgalom mellé, kevesli a KISZ vezetőket (ti. hogy hiába minden, úgysem lesz belőlük elég), kiáll a próba mellett.

Ugyanebben a számban szó esik a Szervező Testületekről. Ma már nem vitatják ezek létjogosultságát – indít ravaszul az írás –, de *még tisztázatlan* a szerepe. Nevelje a csapatvezető a szervező testületét, hangzik a javaslat, álljon élére az igazgató, de *mindenképp* pedagógus!

Miről szól az októberi „falusi” határozat?

Először arról, hogy a MSZMP titkárságának 1957. decemberi határozata óta javul a falusi úttörőcsapatok munkája. Fordulat állt be falun: a szocialista átszervezés. Mit jelent ez a gyerekvilág számára? Több szabadideje lesz a gyerekeknek (mondhatni felszabadulnak a családi gazdaságban viselt iga alól), nő a képzett munkaerő falun, nő az értelmiség, nőni fog tehát a mozgalom aktívája, végül a gyerekek is beállhatnak a termelőszövetkezet munkájába, kollektív munkát gyakorolni.

A hivatkozási alap a párt művelődéspolitikai irányelvei közül most az, hogy „közelebb az élethez”. „Tudja a falu népe, hogy ha valaki bajba jut, az úttörők azok, akik segítenek”. Szó esik arról, hogy legyenek anyák napi műsorok, hogy az úttörőkbe vetett bizalom alapján szimpatizáljanak a falusi felnőttek a rendszerrel.

Nagyon fontos elem a határozatban, mely kimondja, hogy ne féltsék a gyerekeket, modern technika iránti érdeklődésük kielégítendő, ültessék őket bátran a gépekre.

Most már határozat mondja ki az úttörő tsz-ek megszüntetését (az érv: ezek extenzív gazdálkodást folytattak, helyette a csapat legyen a Falusi Ifjúsági Szövetkezet kollektív tagja, állattenyésztéssel, növénytermesztéssel, kosárfonással foglalkozzanak). Nem maradhat el persze az sem, hogy a KISZ-szel is erősödjön a kapcsolat, de most mondatik ki az, hogy a *pedagógus legfőbb társadalmi munkája az úttörővezetői munka*, s most mondatik ki az is, hogy „*úttörő = iskolán kívüli nevelés*”.

Ám még nincs vége az esztendőnek!

November 30-án az Országos Elnökség szervezési osztálya a vezetés megjavításáról terjeszt elő határozatot. Az elégedettség hangján szól az előterjesztés: a KISZ 1958 májusában jól határozta meg a vezetés elveit. Jó határozatok születtek a materialista nevelésről, a falusi munkáról és a nyomolvasásról. kialakult központi szinten a KISZ-vezetés. Majd: „hiányosságok mutatkoznak a KB apparátusának az úttörőmunka iránti segítése, érdeklődése terén... az Országos Elnökség hibázott (mea culpa!), hogy nem igényelt elég segítséget... az úttörőapparátusban lényeges fejlődés történt. Ma már helyesen látjuk a KISZ-vezetést...” (Most jön a java! - TL). „Az úttörőapparátus értse meg, hogy a KISZ vezetés javítása, erősítése *saját* feladata.” (Majd még jön egy kis panasz.) „Gyakori, hogy a KISZ szervek maguk hozta határozatokért az úttörőtítkárt teszik felelőssé. A VB titkárok még nem vesznek részt az elnökségek ülésein.” A következő mondat árulkodik: „A KISZ befolyásának érvényesítése elsősorban a KISZ szervezésének kezdeti problémái miatt csapatszinten *nem valósult meg*” (Kiemelés tőlem – TL). Eztán jön az ellensúlyozó – „ámde” formula: „Megnyílt a lehetősége annak, hogy minden fokon érvényre jusson a KISZ vezetése, befolyása.” (Persze azonnal hozzátéteik, hogy ennek a befolyásnak vannak korlátai, alapszervezet nem határozhat az úttörőkről.)

Földereng egy vezetési válság is, vagy csupán vezetői válság gerjesztett ideológiája? Az elnökségek munkája gyengének minősül.

Ezek után új elem következik, megállapítja a határozat, hogy az '57-ben helyesnek bizonyult szervezőtestületi funkciók nem reálisak. Patronázzsa kell *visszaminősíteni* a SZT-k munkáját, új vezetői szint jön létre: a csapatvezetőség. Ez pedig nem a SZT-nek, hanem az elnökségnek felelős!

A csapatvezetőt viszont a KISZ VB bízza meg. „A KISZ által megbízott vezetőkkel kell az úttörőcsapat-vezetőségeket megerősíteni”. (Egyébként még mindig sokallja a jelentés a nem-KISZ-tag ifik számát, túl sok a diák közülük, falun pedig jóformán nincsenek.)

Az elnökség azt kéri, hogy az ifiknek járjon a KISZ-titkárokat megillető munkaidő- kedvezmény. Alighanem e kérés csereajánlata a következő mondat, mely először jelenik meg így: az úttörőmozgalom feladata: felkészítés a KISZ-életre. A KISZ-szel való összefogás, összefonódás más követelményei is

megfogalmazódnak. „A csapatvezetőről tudják az úttörők, hogy a KISZ egyik tagja”; a második próba azonos lesz a KISZ követelményrendszerrel, s kihirdetetik, hogy a Kiváló Úttörővezető kitüntetés azonos értékű a Ságvári Érem nevet viselő KISZ-kitüntetéssel.

Az év krónikáját azzal zárjuk, hogy december 5-én az Országos Tanács ülésén értékeli a közhasznú munkáról szóló határozat végrehajtását. Siker, hogy 12 millió füzetre nyomtatták rá: az úttörők gyűjtéséből készült. Beindult a traktor-mozgalom is. S elalszik az úszószálló terve! Az eddig erre kijelölt megyék is traktorra gyűjtsenek. Panasz van – nem az utolsó – a rosszul együttműködő MÉH-re. De a határozat elébe megy a hitetlenkedőknek: táblácskák – a traktorokon – márpedig lesznek!

1960

Az Úttörővezető januári száma a VII. pártkongresszust idézi fel, ennek szellemében kell *több gyereket* bevinni a mozgalomba. A programalkotás alapértékei: kollektív szellem, materialista világnézet, népek közti barátság, polittechnikai képzés.

A krónikához tartozik, hogy februárban felmentik az '57-es újjáalakulás referencia alakját, a '46-osokat képviselő tudós egyetemi tanárt. Az úttörőszövetség elnöke a mindenkori KISZ KB titkár lesz.

Júniusban a KISZ KB hoz határozatot a KISZ-vezetés erősítésére. Kritika éri az úttörőt, nem készít fel a KISZ-életre, a 14 évesek többsége nem lép át. A KISZ patronázst ígér, több ifit, deklarálja, hogy az úttörővezető KISZ-funkcionárius. Furcsa rendelkezés születik: a nyolcadikost akkor is el kell búcsúztatni a csapattól ceremoniálisan, mégpedig a KISZ jelenlétében (!), ha ottmaradna ifinek netán. A határozat kimondja: a szervezőtestületek nem váltak be; a csapatvezetőségeket kell kiszesekkel és (!) pedagógusokkal erősíteni.

Az őszi lapban az új elnök már úgy nyilatkozik, hogy valamennyi magyar úttörőt a KISZ-életre kell nevelni, előkészíteni (59-ben az úttörők 14 %-a lépett át az ifjúsági szervezetbe). A KISZ vezető tevékenysége – olvashatjuk – konkrét gyakorlati részvételt jelent, mely biztosítja, hogy a párt politikája, ideológiája alapján neveljék a gyerekeket. A KISZ-vezetés megerősítése a továbbfejlődés kulcsa.

Ezután azonban egészen újszerű gondolatok következnek. (Vajon milyen alku állhat mögötte?) Középpontba kell állítani az iskolai nevelőmunka segítségét! (Az iskola úgyis az *életre nevel* – ismerhetjük meg az iskola kívánatos változásának trendjét.)

Folytassuk az idézést:

„Eddig lekötötte az úttörőmozgalmat *saját belső tevékenysége kialakítása*? Most már az iskolát kell segítenie”. Éspedig a tanulmányi munkát, a rend, a fegyelem kialakítását, a polittechnika s a világnézeti tárgyak támogatását, a

szorgalom ösztönzését. Ne a gyerekek egy részét mozgósítsa a mozgalom, hanem egészét!

A minisztérium osztályvezetője „*Gondolatok az iskolareformról*” címen tájékoztatja az Úttörővezető olvasóit. Az étellel való közelkerülés az első számú jelszó, a szocialista világnézet és erkölcs az „élet iskoláját” szolgálja. Ide aktívabb úttörők kellene! És ez az élet iskolája majd gondoskodik az „órán kívüli tevékenységekről”. Optimista gondolattal zárja: eddig csak az úttörőben volt meg a lehetőség, most már az iskolában is lehet majd öntevékeny élet!

Hogy a szép utópia milyen gyakorlat leple volt, arról tanúskodik az egykori őrszem jegyzete a decemberi lapban. Arról ír: egyre gyakoribb, hogy tanulmányi gondok miatt kizárnak gyerekeket az úttörőcsapatból. Ez poénnak év végére elég is lenne.

De szólnunk kell még arról, hogy az év megtermi az új korszak első elméleti összefoglalóját is. Bara János könyvet ír az úttörőmozgalom nevelőmunkájáról az *Úttörővezetők kiskönyvtára* kiadványsorozat első darabjaként.

A könyv a szép jövő optimista felrajzolásával kezdődik „A mai hancúrozó gyerek a kommunista társadalom építője, az új élet megalkotója és hordozója”. Elkerülhetetlen, közeli feladat ebben az ideológiai rendszerben más, új erkölcs kialakítása, a kommunista társadalom tagjainak jellemvonásait kell kialakítani.

Legyen tehát az ember

- képzett, művelt (ti. „már *csírájában* - vagyis ha nem is létezik az a jövő – T.L. keserű értelmezése) lássák meg az újat”
- erkölcsi magaslaton álljanak („egyéni vágyaikat még csak elválasztani se tudják a társadalmi törekvésektől”)
- ember (sőt Ember) szeretet „egyszerűség, szerénység, tántoríthatatlan bizalom”

– kezdeményezőkézség.

Az új ember nemcsak úttörőügy – olvashatjuk, ez az egész párt, állam feladata.

A fő feladat az iskola viszonylagos elmaradásának felszámolása – az oktatásügy és a társadalmi feladatok egybehangolása. „Kommunista nevelést nem lehet megvalósítani órán, és iskolán kívüli nevelőmunka nélkül: ennek fő formája az úttörő!” Az úttörőélet az erkölcsi normák gyakorlótere. Erre három sajátossága predesztinálja, olvashatjuk, a világos gondolatot: az iskolánál szabadabb volta, önkéntessége, s a benne kialakuló felnőtt-gyerek kapcsolatok partneri jellege. Bara bízik a mozgalom mozgalomvoltának megőrizhetőségében. Nem is kételkedik benne. „Pusztá létével lehetőséget teremt a gyerekek szervezkedési hajlamának, tettvágának megvalósítására.” A gyerek „hozzászokik, hogy szeme előtt tartja a közösség érdekeit”. A hivatkozások mögött Krupszkaja, Makarenko.

Bara úgy véli, hogy az iskola és az élet kívánatos kapcsolatának megteremtése csak az *úttörőmozgalom közbeiktatásával* lehetséges. Az úttörőmozgalomnak tömegmozgalommá kell válnia. Hogy miért? Korántsem pedagógiai érv következik: „A társadalmunk magasabbrendűsége (sic!) mutatkozik meg abban,

hogy azokra a gyerekekre is számít, akiknek szülei rendszerünkkel szemben állnak, vagy szemben álltak.”

Teljesen (!) azonos eszmei és pedagógiai alapon nyugszik iskola és mozgalom! Bár a rövid történeti áttekintésben jelenik meg önkritika. „Mohón kaptunk – ti. az 50-es években – az iskola által készen nyújtott szervezési és nevelési lehetőségek, formák után”. A különbségek elmosódása elszürküléssel járt, veszélyeztette a mozgalmi jelleget. Ő is 1953/54-et tekint a pozitív fordulat kísérlete évének.

A „reformált” mozgalom fő jellemzői szerinte:

- szervező testületek plusz elnökségek – irányítási forma
- a társadalmi erők bevonása
- a felvétel idejének késleltetése, a próba
- új viszony az iskolához.

Bár az iskola a legfontosabb közösség a gyerek számára, hisz „az adja az ismeretanyagot”. Az iskola és úttörő közt csak formai a különbség. Ez a levezetés ezúttal azzal ideologizálható meg, hogy hiszen az iskola elmozdult, felzárkózott: „az oktatómunkát az erkölcsi nevelés követelményének rendeljük alá”. Ezt szolgálja az úttörőmozgalom, ez a „nevelőjellegű szervezet”, ahol a kötelességtudás érzését lehet elmélyíteni, ill. a világnézettel szorosabban összefüggő fogalmakat tisztázni. De a mozgalom elsősorban az erkölcsi nevelés terepe (dereng valami a cserkészpedagógia jellem-felfogásából?), hiszen mélyebb érzelmi hatásra képes.

A gondolatmenetben jóformán mindenütt a levezetések alapja a közeli szép új világ, hogy a „fia más legyen, mint az apja”, hiszen „neki már nem pénzkereseti forrás lesz a munka, hanem öröm!” Szó esik a technikai modernizációban való részvétel küldetéséről – ez hát a traktor-akció mögöttes ideológiája!

Ezt követően a tanulmány a hagyományos nevelési területeket kíséri végig, azt elemzi, mit segíthet abban az úttörőmozgalom.

Leszögezi, hogy az iskolai tanulás, rend segítése semmiképp nem lehet rendőri típusú funkciógyakorlás.

Az esztétikai nevelést illetően ezúttal a hangsúly arra esik, hogy itt *ne* elsősorban a művészetekkel való kapcsolatteremtésre gondoljunk, hanem – jön a közismert közhely a „magatartás esztétikumáról” – hanem a kommunista erkölcsre. Övni kell a gyerekeket a „burzsoá” hatásoktól.

Az úttörőnevelés eszköze – hangzik – a próba. De nem az ismeretanyaga, hanem az erkölcsi átalakulást szolgáló követelményrendszere.

A nyolcadikos próba lényege: kiszista leszel. (Hát igen, meg kell adni a császárnak is a magáét...) Az „ámde” szerkezetű mondat most így szól: a jó úttörőmunka önmagában is kielégítő KISZ tag-nevelő eszköz, de szükség van ez ügyben specifikus feladatvállalásra is.

A romantika kérdését úgy intézi el, hogy megfogalmazza a „szocialista romantika” kritériumait. Ez a munkásmozgalmi tradíció + játék + részvétel, beleszólás az ügyek intézésébe.

A tanulmány a pedagógusok, minden pedagógus megnyerésének követelésével zárul (presztízs, költségvetési juttatás is járuljon ehhez). De a gondolat visszajára fordul: az iskola nincs meg mozgalom nélkül; ezért a pedagógusoknak nem hivatali, hanem erkölcsi kötelessége a mozgalom támogatása. (A csapda rugója megint kattant.)

1961

Az év a KISZ kongresszus jegyében indul.

És a B. megyei úttörőelnökség helyreigazító nyilatkozatával: „ők *nem* adtak ki toborzóparancsot.”

A februári Úttörővezetőben Bara János újabb nagy tanulmányt közöl. *Egységes* gyerekközösségről beszél; az úttörővezetők figyelmét az iskola felé kell fordítani. Aggodalommal említi, hogy az utóbbi időben sok, úgymond nem-úttörő típusú önkormányzati alakzat jött létre az iskolákban, ez helytelen. Alighanem az iskolareform elméleti tájékoztató kedvet táplált olyan pedagóguskörökben, amelyek a mozgalmon kívül álltak, a felsorolt önkormányzati képződmények elnevezése erősen utal makarenkói gyökerekre. Ezúttal azonban a monopolhelyzetű úttörő-típusú önkormányzat legitimációs menlevele a KISZ-hez tartozás. „Szét kell robbantani azt a képet, hogy két közösségről volna szó! Az úttörő nem szabadidőmozgalom! A pedagógusmunka szerves része az úttörőmunka” – hangzik el újra az elátkozott mondat. Sőt! „Az igazgató feladata, hogy a csapatvezetőségét kinevelje”. Nem kötelező, hogy az osztályfőnök rajvezető legyen, de segítség, erkölcsi támogatás az kötelessége. Sok kiszes vezető lemorzsolódott – állapítja meg. Iskolai viszonylatban *csak* azonos korosztályú közösségek működjenek! (Íme az osztály-raj konstrukció ideológiai forrása!)

Márciusban a MM és az Országos Elnökség közös közleményt ad ki, mely kimondja, hogy a „kettős önkormányzati mechanizmus” zavaró; egységes szocialista gyerekközösséghez csak az úttörőszervezeten keresztül vezet az út. Az úttörővezetés a pedagógus legfontosabb társadalmi munkája. Egy raj legyen egy osztály!

„Hasson át minden iskolaigazgatót, hogy a KISZ vezetése alatt álló úttörőmozgalom sikereihez, mint az iskola pedagógiai vezetője a legtöbbet nyújtja.”

Májusban a KISZ KB is jóváhagyja a fordulatot.

„Az úttörőszervezetnek a szocialista szervezethez kell vinni a gyerekeketbe”. Az úttörő az iskola nélkülözhetetlen támasza. Az egyéni tanulás kollektív segítőtje (vetélkedőkkel, üzemlátogatásokkal), a fegyelem előmozdítója (ha nem is rendőri módszerekkel).

Az iskolai közösségi nevelést az úttörő szervezeti keretei közt kell megoldani. Az osztály alkossa a rajt, egyre inkább korcsoportonként (értsd iskolai évfolyamonként) tagozódjon a próbarendszer is. Különbösen se legyen a próba kötelező, és a próbakönyv kiadására sincs szükség. Szó esik a romantikáról: ne

Robinson – más megfogalmazásban ne indián –, hanem Gagarin álljon a romantikafelfogás középpontjában!

A múltba nézés vádja egyszerre illeti most már a cserkész-nosztalgiazókat és a „forradalmi nyomolvasókat” is. A jelenkor romantikájában az „egyszerű embereket” kell mintátnak felmutatni.

Bár a helyzetelemzés számol a „kettős környezettel”, mégis úgy orientál, hogy a hittanos gyerekek is a mozgalomban a helye.

Kiolvashatunk olyan törekvést is, mely szerint a kulturális és sportversenyek csupán a tehetségesek fórumai legyenek.

A gúzsba kötött „romantikapárt” még kiizzadja erre a leckére is a magáét: az „Úttörő expedíció a jövőbe” mozgalmat, de ennek már nem lesz olyan átütő sikere, mint a „forradalom nyomolvasóinak” volt.

Novemberre végképp megszűnnek a szervezőtestületek. Október 27-én az Országos Tanács Nevelési Tanácsá alakul, a szakbizottságok száma csökken (módszertani, táborozási és vezetőképzési albizottságok működnek ezentúl).

A decemberi Úttörővezető „kommunista holnap” címmel a SZKP XXII. kongresszusát köszönti.

1962

Az Úttörővezető szerkesztőségi cikkel indítja az évet. „Az úttörőszervezet a tanulmányi munka segítségével”. Ebben leszögezik: a mozgalom és iskola együtthatásának gyümölcsöző gyakorlata van kialakulóban, jóllehet magán viseli a kezdet nehézségeit.

A KISZ KB irányelvei így fogalmaznak e tárgyban. „Kösse össze a gyerekek életét, tevékenységét a társadalmi élettel, fejlessze a szocialista-közösségi öntudatot, készítsen fel az ifjúkorra. Teremtse meg a legfőbb követelményt, a szorgalmas tanulás légkörét... elégítse ki a gyerekek érdeklődését.

A lap írásai azt bizonygatják, hogy *mégsem fog elszürkületni* mindettől a mozgalom. Az iskola *egyes számú segítőtársaként* majd értékeli a szorgalmat, fellép a sugás, lemorzsolódás, lógás ellen – még akkor is, ha nem válik gyerekrendőrséggé.

Márciusban Nádor György, aki végül is a '46-osokat képviseli, egy képzeletbeli úttörővezető alakját teremti meg az újságban, bizonyos Komoly Kázmérét. Felteszi a kérdést, nem fenyeget-e az '50-es évekhez hasonlóan az elszürkülés veszélye? A megoldást abban látja, hogy gyarapodik azon pedagógusok száma, akik meggyőződtek a próba hatóerejéről. Figyeljünk fel a következő mondatban a hivatkozási alapra: „A próba a KISZ Irányelvek (!) lefordítása a gyerekek nyelvére. (Tán újra fordulna az inga?)

A májusi számban viszont Loránd Ferenc megadja a kegyelemdőfést a hagyományos romantika-felfogásnak. „Szöges ellentét, bár sok hasonlóság” van a cserkészlet és az úttörő romantika felfogása közt, hisz ez is csak a célok felől

minősíthető. Különb is – teszi hozzá – „eltévedni az erdőben inkább borzasztó, mint romantikus”.

A szeptemberi számban új országos titkár, Szabó Ferenc mutatkozik be. Megállapítja, hogy jobb a próba, mióta önkéntes, hogy előtérbe kell helyezni a KISZ-életre nevelést.¹⁰

A szakköröket mozgalmi jellegűvé kell formálni (jelképeiben és a külön próbához való csatlakoztatással). Szülőket és ifiket a mozgalomba! – kiáltja. Ugyanebben a számban egy KISZ-funkcionárius is megszólal. „A holnapra nevelés legjobb eszköze a KISZ-szel való kapcsolat” – fogalmaz. Felveti a nyolcadikos KISZ-csoportok létesítésének kérdését.

A decemberi Úttörővezető már a VIII. pártkongresszus jegyében szólaltatja meg a pártfunkcionáriust, aki a nemes emberi tulajdonságok fontosságáról szól, beharangozza a Nevelési Tervet. Arról beszél, hogy az úttörőmozgalom

- hatással van az óra alatt történtekekre
- szervezi az órán-, iskolán kívül zajló tevékenységet
- mintegy gyakorló terepet kínál nekik.

1963

Az Úttörővezető januári száma egy tanyai iskola levelét teszi közzé: lehessen önálló úttörőcsapatuk, hiszen a Működési Szabályzat megengedné. Szó esik még arról, hogy milyen jó dolog, ha egy rajfal (az úttörőraj jelképeit, híreit számontartó „jeles hely”) van a tanteremben.

Továbbá az évindítás témái közül való, hogy helyes az úttörők nyolcadikos KISZ tagfelvétele.

Ki legyen a rajvezető? – ez a következő aktuális kérdés. Szabó Ferenc szerint *ifj* legyen (hiszen az osztályfőnöknek most sok a dolga a reform miatt – ez a praktikus érv).

A VIII. pártkongresszus határozatait értékelő álláspont azt emeli ki, hogy a mai úttörők a felépült szocializmus polgárai lesznek. „A kizsákmányolás lehetőségének megszűnése folytán a volt kizsákmányoló, elnyomó osztályok tagjai is részt vesznek a szocializmus építésében.”

Egyértelmű fejlődésként értékeli a kommentár azt, ami az úttörőmozgalomban végbement. „Hiba volt, hogy az úttörőben nem kapott elég súlyt az iskola segítése”. De ma már minden rendben van: A gyerekek 80 %-a úttörő, a Nevelési Terv szinkronban van a próbarendszeré, s az iskola segítése immár úttörőfeladat.

¹⁰ Szabó Ferenc úttörőmozgalomhoz kötődő életművét halála után 2010-ben konferencia tette mérlegre, az előadók rendre kimutatták a vérbeli pedagógusnak – minden politikai lojalitása mellett – alapvetően az önálló gyerekmozgalom melletti kötődéseit, ez irányban fejlődő hitvallásait, az értékelések nem álltak messze attól, hogy az összesítésben – megannyi ellentmondással együtt – egy reformer alakja rajzolódjék meg. (Ld. Múltunk Öröksége Alapítvány Tájékoztatója 2010. 3. sz.)

A tanulás népmozgalom lett - mondják. Most jelenik meg az esélyegyenlőség fogalma az úttörősjajtóban.

Megtudjuk, hogy a Falusi Ifjúsági Szövetkezetek mozgalma betöltötte szerepét, tehát megszüntethető¹¹. Az Országos elnökség bizalmatlan az őrsvezetők tanácsa néven spontán alakuló kezdeményezésekkel szemben.

Jön a Killián próba, a KISZ-szel egybehangolt követelményrendszer.

1964

A Nevelési Terv támogatása jegyében indul az év. Szó esik arról viszont, hogy az osztályfőnöki óra nem töltheti be a rajösszejövétel funkcióit. Márciusban megtudjuk, hogy a lakóterületen alakuló gyerek-lakóbizottságok alapvetően hibás képződmények, de hiba lenne elsorvasztani őket – „úttörő szintre emelésük”, azaz asszimilációjuk legyen a cél.

Májusban szakpróba reformja következik be.

Szó esik ugyanekkor arról, hogy a váltótábor a táborozás helyes módja, az önálló csapattábor fogyasztja az energiát.

Az év mégiscsak új, autonóm, legalábbis sajátos úttörő kezdeményezések jegyében zárul. Szabó László (a harcos '57-es, aki most már a központban van) védelmébe veszi az őrsvezetők tanácsát, Rakó József az öntevékenységet védi, Székely Tibor a rajt veszi védelmébe. (Míntha az '57-esek aktivizálódának).

Szabó Ferenc évszázó cikke is idesorolható, az automatikus átmeneteket, a statisztikai szemléletet bírálja.

1965

A KISZ VII. kongresszusa áll a szélfújások mögött. „Korszerűbb, vonzóbb, tartalmasabb” a jelszó.

Ez a budapesti Hernád utcai Bokányi-iskola igazi aranykora¹².

Pék András lép fel szerzőként, és az alapvető–nem alapvető közösségek kategóriáinak bevezetésével szeretné segíteni az elméletet.

Úttörővezetői Konferencia szervezése határoztatik el. A konferenciát májusban meg is rendezik, bár a hivatalos történetírás így tartja számon: „nem volt szükség határozathozatali jogosítványra”. A konferencia vezérideológiáját az a tétel képezi, hogy a szocialista tudat elmaradt a követelményektől. Erre a helyzetre a „valóságos társadalmi” étellel való kapcsolat jelszavával éled fel a „romantikapárt”.

¹¹ Jóformán hónapok választanak el attól, hogy Gáspár László - immár a szentlőrinci kísérleti iskola gyakorlati tapasztalataira építve - fontos tanulmányt írjon a Pedagógiai Szemlébe „iskolaszövetkezetekről”, mint a munkaiskola-reneszánsz oly fontos bázisairól.

¹² Az innovatív igazgató Székely Tibor korábban hosszú ideig volt az úttörőapparátus fontos személyisége még a '46-os időkben indult.

Kimondatik: „ne az iskola fiókszervezete legyen”, ne legyen „iskolai egyesület”.

Erősítsük a KISZ hatását, ill. a gyerekkívánságok figyelembevételét.

Megszólal a miniszter (Ilku Pál) is: „bizony újra kell vizsgálnunk a helyzetet”. Új megoldásokat kell keresni. Az öntevékenységet ünnepli ő is.

Feltűnő, hogy nem esik szó a Nevelési Tervről.

Szabó Ferenc érett koncepciót terjeszt elő. A gyerekek (valamennyi gyerek) valamennyi társadalmi igényét kielégítő gyerekmozgalomra van szükség – iskolában és iskola *mellett*. Józanul megállapítja, hogy nincs mozgalom iskola nélkül, ez a bázis alapvető feltétel, de a gyerekek teljes (sic!) életét kell öntevékeny, önkormányzó módon megszervezni.

Ne keverjük a tantervet és a próbát – mondja.

A mozgalom feladatai az alábbi rangsorban vezetettek elő:

A tanulás segítése (elsősorban a szakkörökben), a próba, munkára nevelés, politikai nevelés („még vannak hiányosságok a marxista műveltség terén, *nem látják* – kiemelés tőlem. TL – összefüggéseiben a társadalom fejlődését”), esztétikai nevelés (újra a régi az eredeti értelemben, sőt nyitottan a kulturális divatokra), természetjárás, kapcsolat a családdal.

Októberben e kérdésekről szól az iskolákban a nevelési értekezlet.

Bélmegyer – lakóterületi őrseivel – lesz a mintacsapat.

Gyerekekért vagy gyerekekkel? – hangzik el a kérdés.

Úttörőpark nagyszabású tervei készülnek, megszólal az úttörősjátóban Vargha Balázs (aki pedig a cserkészfiúk '46-os nemzedékének a képviselője.)

1966

Az erjedés végül is az „éves programfüzetekben”, „úttörőévi mozgalmakban” (voltaképpen mozgalmi projektekben) objektívalódik. E kötetekben hosszú ideig teljes fegyverzetben mutatkozik meg egy magát sajátos, autonóm szervezetként tételező mozgalom, mely a gyerekelet és a nevelés valamennyi kérdésére specifikus választ ad. Ez a teljességvállalás alighanem népfrontba terelte a különböző irányzatokat (ha még voltak). Így születhettek olyan, mai szemmel megmosolyogtató mondatok, melyek szerint „érdekes, romantikus, játékos jelszavakra van szükség, pl. Köszöntjük a pártot, a forradalom élcsapatát!” A programfüzetek szerkezete egy ideig egységes. Sőt bizonyos szövegrészek alfejezetek évente szó szerint ismétlődnek. Ebben az esetben tanulságos az egységes szerkezettől való elmozdulás megfigyelése.

– *Világnézeti-erkölcsi-politikai nevelés*

Ez hosszú ideig az első fejezet, ez fejezi ki a mozgalom politikai jellegét. 1966-ban e fejezetben olyan „eszmei, világnézeti hatás” szükségességéről esik szó, mely „érzelmi és akarati vonatkozású”, a „világnézet az egész nevelés alapja, lényege, eredménye” – olvashatjuk. Ennek célja: elfogadtatni a szocializmust, a munkásosztályhoz fűző hűséget, a szocialista hazafiságot, a proletár

internacionalizmust, meggyűlöltetni az ellenséget, fellépni a nacionalizmus ellen, küzdeni a külföld túlértékelése, a hibák eltúlzása(!) ellen. Szó esik a körben a haza védelmére nevelésről, majd a nacionalista világnézetéről (ennek jegyében az instrukció az, hogy díszes avatási formaságokkal ellensúlyozzuk az egyházi ceremóniákat.) Végül: e körben esik szó a KISZ-életre nevelésről.

Az 1967/68-as úttörőévben hangsúlyváltásra utal, hogy a „materialista nevelés” kerül az első helyre, az „erkölcsi nevelés” a másodikra, a „szocialista hazafiság” passzusa a harmadikra, s csak ezután jön a „politikai nevelés”.

– *Az iskolai munka segítése*

E. fejezetben 1966-ban a rend, fegyelem, házirend kérdései állnak legelől (ez így marad 1967-ben is). Ezt követi a tanulás segítésének feladata – különös tekintettel a hátrányos helyzetre – ezt 67-ben a bukások elleni küzdelem feladataira cserélik. A szaktárgyi versenyek és szakkörök helye ebben a szerkezetben változatlan.

– *A munkára nevelés feladatai* következnek.

Itt a társadalmi munka, a gyűjtés kötelességei fogalmazódnak – ez így marad egy év múlva is.

66-ban a lakóterületi munka következik a harmadik helyen, 67-ben ez a 7. helyre zuhan vissza, az otthoni munka – a következő feladat 66-ban – 67-ben ki is marad, a takarékoság feladata is visszaesik.

Ezzel szemben a 66-ban 5. helyen álló pályaválasztási feladatsor a második helyre rukkol 67-/68-ban. Az üzemekkel kialakított kapcsolatok is ekkora felértékelésen mennek át, 6.-ról 3. helyre jutnak. Ugyanígy 7.-ről 4.-re jut a technikai, mezőgazdasági (a szakmunkásképzésben jelentős) szakkörök fontossága, valamint a gyakorlati oktatás támogatása. Vagyis a *létező* intézményrendszerben elismert, ebbe illeszkedő tevékenységek rendeződnek vissza, taszítják az erőtlen, informális vagy autonóm feladatokat.

Nincs semmi változás – tán egy szónyi sem – a *kulturális-, sport egészségvédelmi* nevelés feladataiban, a szemlék, versenyek kiírásaiban.

1967-ben viszont megjelent az *érdekvédelem* fogalma a feladatrendszerben.

Az év emlékezetes sikere – ezúttal is a romantikapárt és a politikapárt együttműködéseként a győri novemberi „Téli Palota-játék”, ahol a 60 év előtti pétervári eseményeket játszották-elevenítették újra (már-már drámapedagógiai eszközökkel) az egybegyűlt, az ország minden tájáról érkezett gyerekek.

1967 decemberében a KISZ KB határoz az úttörőszövetség továbbfejlesztéséről, kimondja:

- világnézeti-politikai-erkölcsi nevelés váljon hatékonyabbá
- erősödjön a gyermekszervezeti jelleg (öntevékenység, önkéntesség, játék, romantika)
- jobban érvényesüljön a KISZ-vezetés (több ifi, testvérkapcsolatok)
- javuljanak a feltételek az úttörőmunkára.

A „gazda” decemberi álláspontja más szempontból is korszakhatárt ígér.

Új működési szabályzat lép életbe, mely először is kimondja, hogy az úttörővezető a Magyar Úttörők Szövetsége tagja (tehát nem elsősorban KISZ-tag, mint eddig volt), bevezeti a pártoló tagságot, az úttörőcsapatokat jogi személlyé nyilvánítja, a gyerek tisztségviselők választhatóságát írja elő, engedélyezi a szakrajt – és egyéb nem-osztályszerű alakulatokat, bevezeti a Kiváló Ifjvezető kitüntetést, az úttörőtítkárokból úttörőelnököt, ill. KISZ KB titkárt csinál.

A 67-es esztendő krónikájához tartozik az Úttörővezetők II. konferenciája, amely ugyan megelőzte a KISZ KB-ülést, de anyagai az Úttörővezetőben folyamatosan, némi késéssel jelentek meg, így a két esemény mondanivalója egybeért. Mindenesetre megtudjuk, hogy Cseterki Lajos a párt KB nevében azt mondja, hogy „szocialista iskola nem képzelhető el szocialista ifjúsági szervezet nélkül, iskoláink nem nélkülözhetik az ifjúsági közösségeket összefogó szervezeteket.” Van egy enyhe bírálat is szavai közt az „úttörőévi mozgalmak” túl magasra törnek, a gyerekek figyelmét inkább az itthoni, ill. az aprómunkára kellene fordítani.

Szabó Ferenc szavaiban hangsúlyosan megjelent a küszöbönálló gazdasági-politikai változás: „Az új mechanizmus olyan tulajdonságokra, emberi vonásokra hívta fel a figyelmet, amivel az úttörőmozgalom eddig is foglalkozott, de fokozottan szükséges: *önállóság, öntevékenység, kezdeményezőkézség, bátorság, demokratizmus, fegyelem.*”

A végkicsengés kettős feladat:

- erősítsük a kommunista eszmeiséget, politikai jelleget,
- fokozzuk a gyermekközpontúságot.

Megjelennek a megnyilatkozásokban az ifjúsági problémák, hogy a fiatalok „fejében idealizált kép él a kapitalizmusról”, a generációs feszültségek (melyeket a ’régi-új’ igazi ellentétével kell feloldani), világnézeti igénytelenség tüneteiről esik szó, a szocialista hazafiség és a proletár internacionalizmus alacsony szintjéről. Arról is szó esik, hogy a világnézeti nevelést nem szabad direkt ráhatásként felfogni, valóságos társadalmi tapasztalatokhoz kell juttatni a gyerekeket. És: *valóságos* önkormányzatra van szükség!

KISZ-kongresszus is volt az évben, melyet az Úttörővezetőben úgy értelmeznek, hogy az „úttörők kongresszusa” volt. Szabó László fontos cikket ír az Úttörővezetőben: „A társadalmi célok megvalósítása csak a gyermekigények kielégítése útján lehetséges”.

Ezek a szándékok, felismerések munkálhattak hát a decemberi határozatok mögött! Az év eseményei, közleményei, megnyilatkozásai nyomán egy nagyszabású, önmozgást hirdető szervezeti rendszer kialakulásának képe tűnik fel, ill. egy szabad gondolati pezsgés: bíráltni lehet az Országos Pedagógiai Intézetet, a minisztériumot, (mely oktatási reform ide, reform oda, oktatáscentrikus maradt), panaszkodni lehet a KISZ-re (nem segít).

Megkezdődik a *nagy ajándék*, a zánkai úttörőváros építése.

1968

A '68/69. úttörőévi program a továbbfejlődés, az „élni a lehetőségekkel” jelszó jegyében indul. Egyre gyakoribb szó az érdekvédelem, a gyermeki jogok védelme.

(A '68. decemberi Úttörővezetőben tiltakozó jegyzet olvasható, mely panaszkodik, hogy több üzem, sőt a honvédség az önálló gazdálkodás jegyében visszaveszi, visszakéri korábban az úttörőknek ajánlott sátrait.)

Ugyan a *Forradalom lángjai* jegyében meghirdetett év meglehetősen harcias, mondhatni katonás (1918-19 emléke áll a középpontban). A „romantikapárt” kétségbeesett ötleterőlködése lenne, „harci seregszemle” a megjelenő s látszatra hatalmi pozíciókban – legalábbis a „politikapárttal” szövetségben színre lépő „pedagógiapárt” előtt?

A programfüzet belső szerkezetében lényeges változások nincsenek.

1969

Januárban újra úttörővezetői konferencia van. Óvatos, veszélytelen téma: az úttörők nyári munkája. (Vajon a lappangó feszültségek elkerülésének vágya indokolta ezt a témaválasztást, vagy éppen a mozgalom vezetésének ambíciója egy igazi „szűzföld”, a gyerekvakáció meghódítására?)

Ugyanebben a hónapban megszűnik az országos elnöki poszt, ez mindenképpen a KISZ gyámkodása lazulásának jele.

I. konferenciájukat tartják az ifik, csapatotthon-építési pályázatot hirdetnek meg. Az év botránya az a Skoda-autó, amit egy baranyai kisdoboscsapat nyert a MÉH-től, de a szülők szétosztják egymás közt az árát (miközben a TV a boldog kisdobost mutatja, kezében a kollektív slusszkulccsal). Nem véletlen, hogy a mozgalom kritikus-írónikus-azonosuló útítársa-krónikása, az író Hárs László élete végén, a *Majd a gyerekek* tetralógia szép befejezése után ezt a sztorit akarja regénybe írni.

Az V. Nevelésügyi Kongresszus nagy beharangozást kap az Úttörővezetőben. Kemény, lényegre törő kritikái, önkritikai közlemények jelennek meg. Decemberben közösen nyilatkozik a MM (Lugossy Jenő miniszterhelyettes) és az Elnökség (Szabó Ferenc). A MM erősködik, hogy már pedig ők minden lehetséges központi eszközzel segítik az úttörőt, hisz nélkülözhetetlenek tartják. Sőt megígéri, hogy 1970-től választható speciális kollégium lehet újra a pedagógusképzésben az úttörő-tantárgy.

A főtitkár aggodalmát fejezi ki, hogy negyedévente cserélődnek a csapatvezetők, hogy nem érvényesül a demokratizmus. Úgy véli: a központ jó, romantikára ösztönző programot ad, a csapatoknál torzul el a végrehajtás.

Az új úttörőév jelszava: *Szabad hazában – Lenin útján* (újabb kerek évfordulók). A programfüzet mindazonáltal meglehetősen szikár. 5 fő feladat van – ez új logikát követ.

– eszmei-politikai nevelés

- tudományos világnézet nevelése
- erkölcsi nevelés (itt van elhelyezve az iskola segítésének feladata!)
- kulturális nevelés
- sport, turisztikai, egészségügyi nevelés

Feltűnő, hogy a munka, munkára nevelés kifejejtődött.

A megfogalmazásokban nagyobb hangsúlyt kap a korábbiakhoz képest – a raj.

1970

Kiszélesedik a vita az úttörősajtóban. *Milyen legyen a 70-es évek programja?* – címmel indított bevezető kérdései arra utalnak, hogy az alapkérdésekre is választ várnak a közvéleménytől. (Az a tény, hogy a vitában medítálva megszólalnak azok a személyek, akik a következő periódus hangsúlyos figurái lesznek (Nemes Péter, Templom Józsefné, Horváth Judit, s e sorok szerzője is).

A Nevelésügyi Kongresszus kapcsán Simon Gyula lényegében azt a hűrt pendíti meg, hogy az iskola alapfunkciójával vannak (a) bajok: zártságával, tanításcentrikusságával, s ezért nem tud a mozgalom sem mozdulni.

Az úttörőévi program egyébként újabb, ezúttal mozgalomtörténeti jubileumra szólít fel, a 25.-re. Ebben a feladatban ugyan benne lehet egy megújító hagyománykeresés is (vissza a gyökerekhez a történelemidézésben), de benne van az önünneplés flastromja is.

Mindenesetre visszakerül – ha 10 semmitmondó sorocska erejéig is – a *munkára* nevelés a fő feladatok közé, s a kulturális nevelés *esztétikaira* változik.

1971

Az év során tehát sorra kerül a jubileum hagyományos ünnepeivel.

Egerben úttörővezetői konferenciát tartanak. A téma: a hagyományok kérdése, látszólag belső mozgalmi-metodikai problematika. Ám a hangadó párt-kiküldött (Pullai Árpád) a demokratizálásról és az életkori sajátosságok figyelembevételéről beszél.

A demokrácia kulcsszava az Úttörővezető ez évre rendelt vitasorozatának.

Az új ('71-72. évi) úttörőprogram pedig új megoldással él: egyszerre 18 akciót kínál választásra. (Nyilván kényszeríti saját elkötelezettsége a fenti jeligék jegyében. De egyszerűen az is lehet, hogy annyi az évforduló, hogy nem tud maga se prioritást állítani kuruckortól békeharcig. Ennek a megoldásnak egyébként jó visszhangja volt.)

Először nyaralnak az épülő Zánkán úttörők, az első táborozók hírt hoznak a később viccekben is hírhedtté váló tábori merevségekről.

A minisztertanács állami kézbe veszi az úttörő- és ifjúsági létesítményeket.

1972

Új vonás a '72/73. évi úttörőévi fő feladatok meghatározásában, hogy – bár a KISZ KB IB írja a közleményt alá –, elmarad a '67 óta mindig idézet hivatkozás a decemberi plénumra. S nemes egyszerűséggel annyi áll: „a fő feladatokat a szocialista társadalom követelményei” szabják meg (melyeket persze meghatároznak a kongresszusi határozatok – mármint az MSZMP-é –, a KB ifjúságpolitikai határozata, a KISZ kongresszus határozata, az úttörővezetői konferencia ajánlásai végül az ifjúsági törvény adta lehetőségek). Növelni kell az úttörőszövetség befolyását!

Az év középpontjában a 48-as évfordulók emléke áll (de ebbe Petőfi születésnapja éppúgy beletartozik, mint a Kommunista Kiáltványé, sőt Kopernikusz 500. évfordulója is).

A demokrácia jelszava végül is a választhatóság növekedésében ölt testet. Ekkortájt hangzik el Szabó László híres szlogenje: „*A program – étlap!*” Egy új jelszó, komoly pályázati feltételekkel: „*Legyen az iskola az úttörőcsapat otthona*”. Ez a megfogalmazás a szerves egység és a szervezeti önállóság szellemes formulája (lehetett volna).

Az erkölcsi feladatok imamalomszerűen évről évre ismétlődő felsorolásában néhány új fogalom: harc a maradiság, közömbösség, nemtörődomség ellen.

A '71. decemberi KISZ-kongresszus sokat foglalkozott az iskolával. Megjelent a „holnap iskolája” terminus, mely a „túlterhelés megszűnésével adja meg a tudás szilárd alapját”. Megjelenik a „szocialista nevelésiskola” képe, mely „hatékonyan segíti az úttörő és a KISZ munkáját. A miniszterelnök átfogó oktatási reformot és ifjúsági törvényt ígért.

Az év fordulóján tartott KISZ-kongresszus anyagainak feldolgozása része az úttörővezetői közvélemény tájékozódásának. Az Úttörővezető egész évben lel hivatkozni valót.

Szabó Ferenc főtákar ugyanitt – de már a jövőre gondolva – három kérdést helyezett gondolatmenetében középpontba:

- öntevékeny, önkormányzott közösségi élet a gyerek világban;
- az állami szervekkel és intézményekkel jól koordinált gondoskodás, jobb gondoskodás a gyerekek szabadidejéről;
- differenciálás, a gyerekvilág differenciáltságát követő módon, a csapatok egyéni, sajátos helyzetéből adódó egyéni program meghatározásának szüksége.

Mindehhez szervezeti követelésként az úttörővezetői testületek közjogi önállósítását javasolja. (Ez a követelés formálja tehát az úttörővezetői konferenciákat a politikai intézményrendszer határozathozó, szakasz záró-szakasznyitó kongresszusainak képére – egyelőre kétéves ciklusokban).

Loránd Ferenc is bizakodó. Szerzőnk, aki az Úttörővezetőben folyamatosan elemző írásokkal rezonált a változásokat, most *Kétféle stílus?* címen ír korszakos tanulmányt.

Úgy véli: eljött az ideje, hogy a „mozgalmi stílus” mint a „szocialista iskola egyetemes pedagógiájának” stílusaként megvalósulva szüntesse meg önmagát. Elgondolásában és optimizmusában nem volt egyedül. Magam is ugyanebben az időben saját gyakorlati problémáimmal küzdve – egy falusi iskolában és úttörőcsapatban, előbbi tanáraként, utóbbi vezetőjeként - először az iskola-mozgalom modell létező „pluralizmusát” írtam le az „avantgárdtól”, a „kompenzálón” át a „szolgálóleányig”, s az ’úttörőben’ láttam azt a „faltörő kost”, amelyik majd dinamikusan „megközösségesíti”, „megtevékenyéségesíti”, „megdemokratizálja” az iskolát.

Gyakorlati tapasztalataim alapján fogalmaztam úgy, hogy az iskolákban „kettős hatalom” van, s a progresszív erők az úttörőzászló alatt gyülekeznek. (A két hatalmi ágens: a konzervatív állami bürokrácia, az iskolaigazgató s vele szemben a pedagógiai folyamatokat érzékenyen koordináló mozgalom.) Volt hatalmi vákuum, az biztos. Aki és ahol tehette, könnyebben valósíthatott meg humanista-demokratikus-cselekedtető pedagógiát „úttörőszínekben”. Ha mást nem is sokat, de ideológiai támogatást kapott hozzá. Hogy kapott-e? Kis híján pártfegyelmet a palóc kiskirályságban! Az viszont igaz, hogy mindezek után „menedékjogot” az úttörőközpontban talált.

Az 1973. esztendő dinamikus lépések jellemzik. Az Országos Úttörőparlament sikere és viharai után – mikor pl. a minisztérium a tömegnyomásra elrendeli az énekkari tagság fakultatívitasát. Közös állásfoglalást ad ki a minisztérium és az országos elnökség (majd közös álláspontjuk tükröződik az úttörőszövetség ajánlásával megjelenő Rendtartásban). A kiindulás vezérlő jelszava a demokratizálás. Egyfelől az irányításé, másfelől a demokrácia pedagógiai transzmissziójáé, vagyis a „tanulók alkotó közreműködése” melletti kiállás. (Ez a neomarxista nevelésméletben a „gyerek mint a nevelés alánya” gondolat fénykora.)

Az iskola és az úttörőmozgalom *közös* célja létező bizonyosság a dokumentum szerint, a szervezeti keretek igényelnek némi összehangolást – a közösségi nevelés érdekében. (Az optimizmus munkál az elképzelés mögött: a mozgalomban gyülekezett pedagógiai avantgárd nem küszködött hiába, végre az oktatásügyi kormányzat és a párt határozottan fellép és felzárkóztatja a legjobb úttörőcsapatok színvonalára az iskolarendszert.)

A gondok:

- nem világos a nevelőmunka és az órán kívüli tevékenység meghatározása;
- nincs egységes rendszer (a nevelőmunkát, a közösség fejlettségét a tanügyben nem értékeli kellőképpen)
- az iskolákban nem alkalmazzák a gyereki-tanulói jogokat rögzítő jogosítványokat
- szükséges az iskola társadalmi kapcsolatrendszere
- nem javulnak a tárgyi feltételek.

A programadás fő elemei:

A nevelési rendszerek tervezése feladatkör kap hangsúlyt. Lám, a *helyi nevelési rendszer* gondolatának előképe is megjelenik – az úttörőközpontban gyülekező pedagógiai avantgárd tudatában, de mögöttük valóban élenjáró gyakorlat áll. Feltűnő ebben az időben, hogy az úttörőközpont az apparátusokat megkerülve, közvetlenül iskolákból, csapatokból érkező munkatársakból töltődik fel. Egy ideig ők írják dokumentumokat, nyilván abban az optikai csalódásban, hogy saját korábbi sikeres – egyedi – helyi gyakorlatuk általánosabb törvényszerűségek eredménye volt. Szóval a nevelési rendszerek tervezésekor kell dönteni a munkamegosztásról, egységes hatást, szervezeti összhangot kell biztosítani. (Óvatosan, félig-meddig vissza is vonva később, kifejezésre jut a félelem: az iskola elnyomja majd a mozgalmat.) Közösségre támaszkodjon a nevelőmunka.

Az összehangolás vezetői szinten történjen, ezért a csapatvezető az igazgatóhelyetttel azonos státussal, fizetéssel stb. rendelkezzen. (A tanügy elegáns ajánlata egy nevelési igazgatóhelyettes előképe!)

Támogatni kell a nem-pedagógus rajvezetőt, a pedagógusnak fő társadalmi munkája legyen, de ne érhesse megkülönböztetés a mozgalommal azonosságot nem vállaló pedagógust.

Erősödjön az önkormányzás.

Az úttörőszövetség támogatja az új Rendtartást, a tanítást, a rendet, a tisztaságot, a kötelességteljesítést, szervezője az iskolát szolgáló társadalmi munkának, magára vállalja a gyerekzsabadidőért a felelősséget.

Komoly jogokhoz jut az úttörőcsapat, lényegében itt jelennek meg először azok a jogosítványok, melyek a későbbiekben a rendtartásokon át az oktatási törvényig is eljutnak mint tanulóközösségi jogosítványok.

Állásfoglalás születik, hogy a gyerekintézményekben (gyermekotthon, úttörőház stb.) *ne* működjön úttörőcsapat (ezek szerint az inga az iskola felé lendülőben újra tarolna?), megerősödik az, hogy az alapvető közösség az úttörőcsapat-iskola.

A megállapodás jogszabályokba foglalja az úttörőparlamentek rendszerét.

Szó esik a tanárképzés néhány szükséges lépéséről, újra önálló tárgy lesz az úttörőmozgalom, felvetődik, hogy az ifik (mint akik gyakorlatban bizonyították pályaalkalmasságukat) juthassanak előnyhöz a felvételi vizsgán.

Hangsúlyozódik a csapat gazdasági önállósága, s az iskola segítő, feltételjavító kötelessége.

Rendelet szabályozza a területi szakigazgatás és az elnökségek partneri együttműködését.

Az Úttörővezetők V. Konferenciáján Szabó Ferenc főtítkárral hasonló szellemben nyilatkozik: az úttörőcsapatnak küldetése van a szocialista iskola kialakításában! Közösséggé alakítja a tanulói szervezeteket, s (természetesen ez sem maradhat el – TL.) hangsúlyozza: *erkölcsi-politikai kérdés a tanulás*.

„Cserébe” a következőket nyeri a mozgalom: *választott testületté* válik a csapatvezetőség, s az úttörővezetőkre kiterjed a mozgalmi (szakszervezeti)

tisztségviselőknek kijáró védettség, az úttörővezető politikai vezető (ez ebben az időben jól hangzó kitétel).

Az úttörővezető közösségi tagsági identitása hangsúlyozódik – persze ezt csak önkéntes vezetői gárda vállalhatja, e tézis árnyékában az ifinevelés felelőssége fogalmazódik meg.

A főtitkár *daloló, csodálatos* jövőről beszél, optimista.

A minisztériumot Gosztonyi János képviselte. A párthatározat nyomán a tananyagcsökkentést, az új rendtartást, az elsős tanévvesztés eltörlését, a fizikai dolgozók gyerekeinek nyújtott segítséget hangsúlyozza, méltatja. Az iskola *nevelő* jellegének erősítéséről beszél, kifejezésre juttatja, hogy örül annak, hogy az úttörő gondot fordít a tanulásra. Nyilvánvalóan e két dolog az alku tétje: a minisztérium előmozdítja a nevelőiskolai irányváltást, cserébe a mozgalom megtámogatja a tanulást.

Megerősíti Szabó Ferenc ajánlatát-kérését: ad a kormányzat pedagógusvezetőt, de védelmet is ad annak, aki nem lesz vezető.

Aczél György szólalt a párt nevében. Kiindulópontja: hazánkban stabilitás van, az ifjúság a fejlődés záloga. A mozgalom az öntudatos, önként vállalt fegyelem, a szocialista közösségi eszmény kialakulását segítheti, elsősorban jelképeivel. Megvédi a '72-es közoktatási párthatározatot: az általános iskola középpontba kerülése *nem* visszalépés. Szó esik még az esélyegyenlőségről. *Az úttörőszervezet az MSZMP gyerekszervezete.*

A szekcióülések reménykedtek az ígért harmonikus fejlődésben.

Az úttörőévi program ezen az őszön először színes gyerekes, játékos, grafikus borítóval jelenik meg s nem a hivatalos brossúráknak kijáró külsővel.

A legnagyobb újság talán a vándortábor.¹³

A KISZ VIII. Kongresszusán is történik hivatkozás (tiszteletkör), de a program a fentieket idézi, sőt a szocialista iskola kialakítása feladata mellett megjelenik a családi élet is, mint a mozgalmi tevékenység kívánatos színtere. Felerősödik az V. konferencia avantgárd hangütése. A formula: az iskolában tevékenykedő önálló úttörőcsapat hozzájárul a szocialista iskola megvalósításához.

S hogy ingaelméletünkről se feledkezzünk meg; kritika éri a KISZ-testvérkapcsolatokat, panasz van a KISZ-re, hogy nem ereszti el az ifivezetőket az úttörők közé. (Magam is tanúja voltam ebben az időben olyan eseteknek, hogy KISZ szervezet ifiket zárt ki, úgymond nem végeztek KISZ-munkát – a középiskolában).

1974

A főtitkár írását mutatjuk be, amely az Úttörővezetőben jelent meg. Leszögezi, hogy magától értetődő a szocializmus, magától értetődő, ha a párt gondoskodik. Ez magyarázza a sok határozatot, ami az utóbbi időben született. Ezekben a megújulás

¹³ Ld. erről Derzsi Ottó több valóságfeltáró-emlékező publikációját.

vágya is tükröződik. (A *megújulás* terminus először jelenik meg.) További dicséretét olvashatjuk a gondoskodókról (olcsóbb lett a gyermekruha, javult a napközis étkezés, gyereküdülők létesültek). A gondoskodásra adekvát válasz: *kilépni az iskola kapuin!* (Az iskolával való kapcsolat téziseit illetően nincs változás, talán a bukás elleni harc hangsúlya nő.)

S hová vezet az út? A KISZ felé! (Itt a KISZ-apparátus emlékezetes 1974-es felpeszdulése munkál a korszakhatárként aposztrofált határozatok – melyek a politikai szintérré dobták a 80-as évek több mérvadó politikai vezetőjét.)

Bár van valami furcsa anakronizmus ebben a törleszkedésben – a KISZ áprilisi határozata éppen a diákság arányát volt hivatott visszafogni, szinte numerus clausus-szal.

De az év nagy eseménye, hogy a határozathozatali dömpingből végre nem marad ki az úttörő. (A visszaemlékezésekben fontos elem, hogy ekkor tartották először az Országos Tanács ülését a Jászai Mari téri épület *első* emeletén, azon padosorok között, ahol a pártvezetés szokott, *először adtak banánt* az ülés szünetében tízórait.) A párt KB Titkársága hozott határozatot az úttörőről. A titkársági határozat szövegét – ahogyan ez szokásos – saját magának írta a központi úttörőapparátus. Alaphangvétele az elégedettség, egy kialakult, rendszerré szerveződött tevékenységű mozgalom képe vázolódik fel. Az igazság az, hogy a szövegben az „önelégtültségpárt” és a kritikapárt” is megtalálta öngazolását. Hisz kritika éri a sablonosságot, a formalizmust, a dekorativitást az *egyes* gyerek ügyeinek elhanyagoltságát, a lakóterületi élet hiányait, az átmenet problémáit. Kritika éri, hogy az úttörőmunkának még nem megfelelő összhangja az ifjúsági mozgalommal, de (hozzáteszik) a társadalmi élettel sem. Panasz van a pedagógus úttörővezetőkre.

Az iskolával való kapcsolat is javult – a párthatározat nem vállalja fel a mozgalom önképének harcos iskolai avantgardizmusát, de megállapítja, hogy az önkormányzatot nem ösztönzik eléggé a felnőttek. Panasz van arra is, hogy a pedagógus nem szívesen látja az ifiket. A legélesebb kritika az úttörőszövetség társadalmi elismertségét illeti. Jellemző – fogalmaz az előterjesztés –, hogy a legfontosabb kapcsolat a MÉH-vel, az OTP-vel és az ÁB-vel alakult ki. Kritika éri a kulturális intézményrendszert is.

A KISZ-kapcsolat értékelésénél kilóg a lóláb, a két apparátus munkája jól összehangolt, „csak” a bázison jóformán alig történik valami.

A határozati rész elmozdulást kíván-ígér valamennyi jelzett ponton (1977-ben majd elégedetten állapítja meg újra a Titkárság, hogy minden ponton mutatkozott a fejlődés).

Az úttörőévi programban az öntevékenység és az önkormányzóképesség kap hangsúlyt, lazulnak a próbakövetelmények, helyét lényegében a vetélkedők, szemlék rendszerré formálódott együttese veszi át.¹⁴ 2 évi szegedi kísérlet után

¹⁴ Révész György érzékeny ellenvetése: vajon nem itt a „rendezvényközpontúság” előtérbe kerülésének kezdőpontja.

országos úttörőlap lesz – 30 000 eladott példánnyal - a Kincskereső gyermekirodalmi folyóirat (bár a Csongrád. a megyei párttitkár csaknem meghiúsítja a József Attila versnek, a Betlehemi királyoknak közlését harcos antiklerikalizmusában.

1975

Májusban a zuhogó esőben Kádár János avatja fel a befejeződött építkezést Zánkán. A mozgósított több ezer gyerek szigorú biztonsági intézkedések közepette zárva marad épületében, mivel csak 300 úttörő fér el a sportszarnokban, az ünnepség esőre tartalékolt színhelyén.

A kétéves ritmus szerint új konferencia. Új főtitkár tartja az expozét. „Ma már nem vita, hogy a párt ifjúságpolitikája a gyerekekre is érvényes” – fogalmaz. A XI. pártkongresszus egyenesen a „gyerekéletmód fejlődését tüzte ki.” Az elismerés mögött óvatos kéréselések rejtőznek el.

Önkritika éri az éves mozgalmakat, úttörőévi akciókat (csak részben önkritika ez, hiszen ez az *előző* vezetés nagy találmánya volt), a nagypolitikai rendezvények, konferencia, parlament nyilváníthatnak követendő példának. „Kötődjön jobban a felnőttekhez a mozgalom!” E jelszó hátterébe az inga már említett túllendülése áll.

Az önkritika persze meglehetősen óvatos, abból indul ki, hogy javultak az úttörőmunka feltételei, hisz az iskolában a szocialista demokrácia fejlődött, a túlterhelés meg csökkent.

A politikai nevelési tényező szerepe fokozódik, a politikai tisztánlátás a legfontosabb termelőerők közé kerül – véli az új – a KISZ-ből ejtőernyőzött – főtitkár. A politikai jelleg fokozása lehet a válasz az iskolával való párhuzamosság teoretikus és praktikus elkerülésére. A KISZ-hez fűződő viszonyban is új elem jelenik meg az ideológiában (benne furcsa módon köszön vissza a pedagógiai avantgárdnak *más* esetekre hangsúlyozott aktivitás-principiuma): „ne csak a KISZ adjon, a gyerekek adjanak a KISZ-nek”.

A gyermekszervezeti jellegről sok szó esik. Még az eltemetettnek hitt cserkészletkritika is felvetődik (a cserkészlet emlegetése nélkül): „Vannak, akik mindössze formális, gyermekesebb, mesterkélt módszerek alkalmazásában látják a feladat megoldását.” Az igazságnak tartozunk azzal, hogy e kritikában a „politikapárt” és a „pedagógiapárt” szövetséget kötött.

Ugyanitt az önkéntesség elve fontos teret kap, elismertetik a régi – felelevenített törekvés a tagfelvételi próbák bevezetésére.

A párt képviselője (Pullai Árpád) alájátszik ennek a programnak. A fejlett szocialista társadalom *realitásából* indul ki, az úttörőmozgalomtól azt várja, hogy ne „elzárt sziget legyen”, „szocialista napjaink valóságához kerüljön közelebb.”

A közösségi ember kialakításában jobb helyzetben van a mozgalom, mint az iskola (már nem esik arról szó, hogy ez a helyzet az *előőrs* helyzete), szó esik a munkára nevelésről (hogy örült ennek a Gáspár Lászlón nevelkedett „pedagógiai

párt”, aztán mindjárt követi - utóbbiak bánatára -, hogy „az első munkakötelesség a tanulás”. A hozzászólás végül a tömegsport fontosságát hangsúlyozza.

A minisztérium még a régi dallamra van hangolva: az iskolai és mozgalmi stílus egymáshoz közeledéséről beszélt Polinszky Károly egy nevelésközpontú-, sőt munkaiskola távlatában. Sőt: a pedagógusnak azonosulnia kell a gyerekközösség céljaival – mondta.

Mindenesetre a konferencián kiviláglott: az úttörőévi mozgalmak, akciók ideje lejárt, az átpolitizáló irányzatoknak ez kevés, az öntevékenységre hivatkozó pedagógiai szárnynak pedig sok. Szabó László emlékeztet a régi vitákra: a névadópróba nem vezethet szelekcióhoz! A másik hozzászóló „döntő fordulatról beszél a KISZ-hez fűző viszonyban”, a lakóterületi munkáról szóló szót emel azért, hogy ennek irányításáról az úttörőszövetség, az úttörőcsapat ne mondjon le, „ne adja”, ne hagyja *másnak*”.

A zárzó igen elégedett: „ránk figyelt az egész világ, a párt, a KISZ” – mondja magafonta glóriával feje fölött a főtitkár.

Az Állásfoglalás (a konferencia a főtitkár javaslatára szabódott határozatot hozni) a napi politikai feladatokkal való foglalkozást, a közösségi szolgálatot hangsúlyozza. De a legfontosabb feladat a tanulás – fogalmazódik meg. (No meg a KISZ-életre nevelés.)

Az úttörőévi programfüzet az egyes gyerekig eljutó program fontosságát hangsúlyozta (hiszen ez a gondolat is jelen volt az ideológiai megalapozásban).

A vetélkedők, szemlék kiírásában – kikutathatóak a szándékok – томpul a – különösen az egyéni – versenyek éle, támogatást kap a kibontakozó gyermek-közművelődés több ága, a tánc, a bábjáték, az új stílusú gyermekszinjáték stb.¹⁵

Tán az a taktika tükröződik, hogy a „politikapárt” fogalmazzon csak ideológiát, az eszközzrendszer leírása – akár divergáló módon is – megfogalmazása a „pedagógiapárt” feladata. A karaván meg halad. Kezdetét veszi az érzés, hogy az úttörőcsapatoknak már egyik hangsúlyra sincsen igazán fülük.

A párt KB képviselője egy tréfás felszóval elejti, hogy túlságosan vastag a programfüzet (180 oldal). Szava instrukcióként fogadtatik, harmadjára csökkent az 1975/76. évi kiadvány. Stílárís változás is érezhető.

Átfogó politikai – vagy politikai nyelvű – feladatok, az ún. „évi fő feladatok” soroltatnak el – még mindig a KISZ KB IB aláírta szöveggént.

Első helyen a „*világnézeti-erkölcsi-politikai*” nevelés funkció.

Itt a következő tételek vannak:

- munkásmozgalmi hagyományok
- a szocialista jelen – dolgozó nép szolgálata, szocialista haza védelme, építése
- szocialista társadalmi rend igaza, szocialista országok barátsága

¹⁵ A gyermekkultúra, amatőr gyermek művészeti mozgalmak zászlóshajói (Debreczeni Tibor, Gabnai Katalin, Sebő Ferenc, Till Ottó, Szabó Gábor stb.) ezt máig felemlegetik írásaikban, szóbeli megnyilatkozásaikban

Második funkció: „gyerekszervezeti vonások fokozása”.

Itt két tétel van:

- legyen kedveltebb, az „egyedül gyerekekig” eljutó a program,
- neveljen a KISZ-életre.

Harmadik fő feladat: „az úttörőcsapatok egyéni, sajátos arculatának erősítése.”

Itt az „úttörőpedagógia” ezidőtájt felállított öt alapelve sorakozik. Az összeállítás eklektikájára az is utal, hogy benne megismétlődnek olyan gondolatok is, melyek az előző két „fő feladatban” már megjelentek: tehát: a közösség ereje; politikai jelleg; erkölcsi tudatosság; az egyén felelőssége; mindenoldalú aktivitás, vonzó gyermeki tevékenység.

Negyedszerre szó esik a *vezetőképzés megújításáról*, hiszen a KISZ sikeres „polképzesi” határozata után vagyunk.

E fő feladatokból vezetik le az év jelmondatát, az úttörőmozgalom nagyszabású jubileumi ünnepét: *Őrizzük a lángot!* A jelszó köré megannyi évforduló ünnepelési kötelessége soroltatik. A korábbinál explicáltabb kifejtést kap az önkéntesség a részvételben, de („ámde”-effektus!) mellé mindjárt az a bizonyosság, hogy a csapatok túlnyomó többsége csatlakozik.

A jubileum nagy csinnadrattával lezajlott a nyáron. Tény, hogy a felnőttek ünnepi ülése a szokásoktól eltérően nem a Parlamentben, hanem a Vígszínházban volt. Tény, hogy a TV-ben a gyerekriporterek Losonczi bácsival, az elnöki tanács elnökével készítettek interjút (a TV gyerekfesztiválján nagy vita volt, hogy milyen demokrácia az, ahol az államfővel igen, de az iskolaigazgatóval nem beszélgethetnek a gyerekek). Ha már a TV gyerek filmfesztiválja szóba jött: tagadhatatlan, hogy némiképp feljövőben van a gyerekek kulturális ellátása, nemcsak a TV figyel jobban, de a Móra Kiadó is felfuttatja termelését – nem kis részt úttörőszövetségi politikai támogatással, s színes nyomású lesz a Pajtás is. Halljuk a véleményeket, srácok – címmel készíti a TV emlékezetes úttörőparlamentari sorozatát, mely címet aztán Hofi parodizál sokallván a mozgalom profanizálódását. Az úttörőtálalkozó jelképes emléke még az, hogy az Állami Ifjúsági Bizottság állta a résztvevő ezernyi gyerek városligeti uzsonnáját, melynek nyomán estére térdig jártak a ligeti kutyák az elhagyált szalámis zsemlében.

1976

Az 1976/77 úttörőévre új néven hirdetett országos mozgalmat a központ (*Együtt - egymásért* - később a jelszót a mozgássérültek, majd a rendvédelmi szervek veszik át). A főfeladatok lényegében változatlanok. Ám a tevékenységek leírásában új elemként, lényegében a Gáspár László nevéhez fűződő "tevékenységnevelés" jelenik meg a következő sorrendben:

- közéleti-politikai tevékenység
- értékteremtő munka
- szabadidő

ismeretek gyarapítása

A sorrendváltás volt hivatott a mozgalom sajátosságait kifejezni.

Az utolsó cikkely viszont kizárólag a politikai-munkásmozgalmi ismeretek fontosságát sorolja, az iskola segítségének hagyományos formulája hiányzik! Később a vetélkedők kiírásánál is azt látjuk, hogy a TTUSZ (tudományos technikai úttörőszemle – a TTF analógiájára képzett fogalom) összefoglaló neve alatt "iskolátlanítva", legalábbis félrehangolva vannak a szaktárgyi versenyek. A kulturális tevékenységek körében óvatos lebeszélés olvasható az alkalmi ünnepi feladatvállalásoktól, legalábbis az a gondolat, hogy a csapatok önvédelemből szerződéses viszonyban előre tervezzék ezeket az alkalmakat. Ugyancsak a versenyláz visszafogása, a szelekció élének tompítása érdekében vezetik be a "Művészet vándorútján" nevű kulturális játékrendszer, melyből nincs továbbjutó. Erre az időre esik hasonló kiindulással a csillebérci művészeti táborok reformja; ide most már nem versenyeken kiválasztott egyének, sem nem protekciós "fazékközeliék" jönnek (jobbára), hanem a neofolklorizmus legjobb szakembereivel együtt olyan kollektívák, akik egy évig együtt készülnek a táborba jutásra. Ugyancsak ebben az időben sikerül mederben tartani Péchy Blanka terveit, hogy kiterjessze a Kazinczy-versenyt az iskolásokra: a vetélkedés a járás, város szintjén véget ér a kiírás szerint. (A "pedagógiapárt" dolgozik, gondolkodásmódja a kor élenjáró módszertani kultúráját tükrözi, kapcsolatokat szerez, együtt írják tele a kiadványokat - hátha valaki hallgat rájuk.)

1977

A '77/78. évben folytatódott az Együtt - egymásért mozgalom, lényegében az előző évi szellemben. Nyugodt stabil évnek látszik. Némi egyensúly a központ két irányzata közt. Hiszen a "pedagógiapárt" szállítja a sikereket, szolidáris értelmiségi közvélemény veszi körül e törekvéseket, ezt honorálva a "politikapárt" bizonyos mozgásteret ad nekik.

A MTA Pedagógiai Kutatócsoport bázisán Tudományos Tanácsadó Csoport alakul, mely elméleti szemináriumot hív össze.

A referátumot a főtktár tartja. Megállapítja, hogy polarizálódnak az úttörőcsapatok színvonaluk szerint, a lépéstartás üteme szerint. Az elszámolás logikája ezúttal is a "gáspári" négyesfogatot követi (Gáspár nincs jelen a konferencián, Székely Tibor képviseli a "radikális pedagógia" tudományosságát). Nemcsak az az érdekes, hogy minden tevékenységről az derül ki kritikusan-önkritikusan, hogy abban nem a mozgalom egész tagsága vesz részt, csupán kis elit csoportok, de változik a felsorolás sorrendje: politikai-közéleti tevékenység – ismeretszerzés-tanulás – munka – szabadidő.

Nyitott mozgalom, nyitott iskola programja hirdetik meg. Az a megállapítás lényege, hogy minden területen megpróbált a mozgalom új kezdeményezésekkel kitörni, de az iskola egésze nehezen, nem mozdult, nem követte a kitérési kísérleteket.

A változásokhoz új mozgalom is kell. Felveti a 12 pont reformját.

De a főtitkári referátum fő gondolata – a 78-as új iskolai dokumentumok elemzéséből levezetve – az, hogy nő (!) az állam szerepe egyebek mellett a kulturális-nevelő szférában is. Hiszen az iskola kiterjeszkedik, magára vállalja – a dokumentumok szerint – a gyerekek teljes életéért a felelősséget, így hát azon terepmunkákra is bevonul, ami eddig az úttörőmozgalom felségterülete volt. Ennek jegyében van szükség új munkamegosztásra: először az úttörőolimpia állami kézbe adására került sor (a főtitkár azt sose értette, hogy az a döntés, hogy tehát az úttörőolimpia központi szervezése az úttörőközpont zsebéből vagy a minisztériumból zajlik-e, teljesen indifferens a területen; a testnevelő ugyanazokkal a gyerekekkel ugyanúgy köteles megcsinálni). Mindenesetre az az elképzelés vázoltatik fel, hogy tegyék az állami szervezőközpontok (pl. a kulturális szemle szervezését a kulturális minisztérium) a dolgukat, az úttörő hozzájárulása annyi, hogy erkölcsi-politikai erővel mozgósít az ügy mellett gyereket-felnőttet, illetve játékos-politikus kiegészítő programok szervezője lesz.

Megállapítja még, hogy az iskola 1973 óta alapvetően megváltozott (az Állásfoglalás felülvizsgálatát indítványozza, amit az OPI képviselője válaszában elhárít – utóbbi a kontinuitás képviselője, a főtitkár pedig minden időszámítás kezdetétől a saját színrelépését szeretné látni).

Az MSZMP programnyilatkozatából azt a következtetést vonja le, hogy 1977(!)-ben „létrejönnek az osztálykülönbségek teljes megszűnésének feltételei”. Ebből pedig az következik, hogy a társadalom majd jobban segít a mozgalomnak – hiszen a tudatformálás szerepe megnő. S a szocialista tudat formálásának legfontosabb eszköze a gyerekszervezet.

Az új helyzet leírásába realista elemek is keverednek: a szabad szombat problematikája, a körzetesítés folytán magára (illetve az egyházra) maradt gyerekcsoportok, a lakótelepi mamutiskolai eseményekből kiszorult gyerekek sorsa. Felvillan, hogy e hézagok mozgalmi terek lehetnének.

Végül nyomatékosan leszögezi, hogy a pedagógiát ne állítsuk szembe a politikai princípiummal (ez utóbbi márpedig a párthoz, a munkásmozgalomhoz és az ifjúsági mozgalomhoz fűző viszonyt jelenti).

Székely Tibor a másik korreferens történelmi szakaszolást adott.

Szerinte

’54 volt a megújulás éve „együtt az iskolával, de *más* eszközökkel”;

’57-ben hiba volt szabadidőszervezetként definiálni a mozgalmat;

’61-ben az egységes gyerekközösség elve fogalmazódott meg;

a 60-as évek végén *helytelenül* iskolával szembeni tendenciák érvényesültek.

A vitában a tiszteletkörök mellett az alapkérdésekről is szó esett. Szébenyi Péterné az iskolai feladatok ab ovo individualista karakterét, a mozgalom altruista lényegét feszegette, Trencsényi a politikai szervezet *vagy* gyerekszervezet választási kényszerét vetette fel.

Érdekes, hogy a '78-as dokumentumokat (ti. az iskolaiakat) senki sem ünnepelte ezen a szemináriumon. Inkább jellemző, hogy az iskola alapbajainak feltárása veszi kezdetét.

A '78/79-es úttörőprogram is a stabilitást tűzi programjára. És hát a számadást, hisz új úttörővezetői konferencia összehívása van napirenden – most már időben szinkronizálva a politikai intézményrendszer kongresszusi menetrendjével.

A szeminárium gondolatai közül a munkamegosztás javításának szüksége jelenik meg, ill. felhívás a nyitásra (család, felnőttek, ifjúkommunisták felé).

Figyelni, követni kell a társadalom változásait (először jelenik meg a változásfogalom régi-új értékdimenzió nélkül, mint horizontális értéksemleres mozgás). Itt az új nevelési-oktatási dokumentumok, a körzetesítés és a 11 napos tanítási ciklus eredményességének segítése (sic) áll.

Megjelenik a tevékenységnégyes a szemináriumon elhangzott sorrendben, de már jellegzetesen nem a gáspári terminológiát követve.

Később a *Mi világunkért!* elnevezésű éves mozgalom leírásában a megismerés – közéleti-politikai tevékenység – közhasznú munka – szabadidő a sorrend.

A kort utólag elemzőnek szembetűnik, hogy a *gyerekek nemzetközi éve* meghirdetése halványabb, mint azt az év eseményei végül is felerősítették – legalábbis a nosztalgikus emlékekben. Az úttörőszövetség nagy lendülettel lépett fel – az ország diplomáciai erőfeszítéseivel csatlakozva, „nagypolitika” részeseként egy Európai Gyerektalálkozó sikeréért, ahol egy nagy nyitás jegyében próbáltak beszervezni CIMEA-n kívüli gyerekszervezeteket is, hogy aztán a zánkai, *európai* találkozó reklámfigurái a fekete angolai gyerekek legyenek!

Az „ideológiai lazulás” azonnal alternatívákat teremt a mozgalom kulturális imázsában. Erősödik a folklorizmus (a regös hagyomány talajra talál), s behatol – elsősorban a Pajtás újság csatornáján a pop-rock. Látványos konfliktus támad Csillebércen a nyáron: a Piramis együttes fesztiváljának ötlete a népművészeti tábor kellős közepén!

1979

A '79/80-as úttörőévi programfüzetben a *közélet* kiemelkedik, leválik a tevékenységnégyes egységéről (itt az iskolával alakított kapcsolat mellett újra megjelenik a család és a KISZ hangsúlya). Tanulás-művelődés – termelőmunka – testnevelés-sport-játék a tevékenységek sorrendje. A nehezen értelmezhető szabadidő-kategóriát ez utóbbi csokor váltja fel.

Tettekkel a mi világunkért – ez az év jelmondata, s ebben egy régi módszer felelevenedik; az akciók rendje (4+1 - hirdeti a központ). A szemlék, vetélkedők kiírása lényegében marad, bár egyre inkább kialakul az a szisztéma, hogy adott tevékenységlelemnek az élmézőnyt és a tömegeket mozgató szervezeti formái is legyenek.

Az MTA PKCS kutatást finanszíroz. A Hunyady Györgyné-Majzik Lászlóné-Trencsényi László vezette kérdőíves kutatás lényegében arról szól, hogy a „király

meztelen”. A hagyományos iskolai-iskolás tevékenységek és viszonyok élnek csupán, ezt gyakorolja pedagógus és gyermek. Ugyan mindenki jól tudja, hogy mit kellene, hogy a gyerekek mit (mást) szeretnének.

1979. az új konferencia éve.

A kecskeméti konferencia szóbeli beszámolója a XI. kongresszus (MSZMP) megállapításaira hivatkozott, miszerint a társadalom aktivitása növekedett, a termelés, az ellátás javult, az életszínvonal emelkedett. Belátható távlat lett a fejlett szocializmus.

Az úttörőmozgalom feltételei is kedvezőbbek.

Az iskolára egyre több nevelési funkció hárul, a társadalom egyre többet igényel az iskolától, s egyre többet segít is „cserébe” neki.

Az általános iskola és az úttörőmozgalom céljai egybeesnek: ez a *szocialista nevelőiskola*. De hát lennie kell mégis valami specifikumnak a mozgalomban, az úttörő pedagógiai többlet az önkormányzás és a közösség, a politikai jelleg.

Megvalósult a KISZ-szel a cselekvési egység, megannyi közös, összehangolt program (húsprogram segítségével Alkotó Ifjúságon át az Ügyesség-bátorságig). Már csak az a baj, hogy a KISZ többnyire az úttörőelnököket számoltatja be az együttműködés jegyében az együttműködés tapasztalatairól.

A családok kapcsolatáról az a tapasztalat, hogy vonakodnak társadalmi munkát végezni, inkább fizetnek.

Az iskolák között ma még nagyok a különbségek. A körzetesítést támogatja a mozgalom, bár elismeri, hogy nehézségeket okoz.

Még a valóságról felrajzolt pannóhoz hozzátartozik a háttérben az a megállapítás, hogy *éleződik* a világrendszerek párharca.

Visszatérve a mozgalom belső ügyeire, a főtítkár elhatárolta magát az iskola és a mozgalom elkülönítésének szándékától. A mozgalom segíti a pedagógushivatás kiteljesedését: az úttörővezető *politikai vezető* lesz általa. Erősödött a mozgalom politikai jellege, a közvetlen társadalmi tapasztalatszerzésre irányuló törekvés. Az úttörőmozgalom alapelvei: szocialista hazafiság, proletár internacionalizmus, szocialista humanizmus, fegyelem, igazságosság, munkához való szocialista viszony, kollektivizmus, közéletiség.

Mindezek után felvázolódik egy igen differenciált gyerektársadalom képe. A változások leírása törekszik a realitásra, fiatalok, cigány tanulók növekedése, egyenlőtlenségek. A mozgalomnak az egész korosztályra kell hatnia.

Elsorolódnak az eltelt időszak kitérési kísérletei, az ún. közösségi játékok (melyek a versenyeket kívánták ellensúlyozni, a szelekciót a tömeges játékokkal kompenzálni), a tagfelvételi próba, az új szakpróba-rendszer. (Mint emlékeztet a szakpróba-rendszer a tantárgyi integrációt és a csoportmunkát tűzte ezúttal zászlajára egy kis TTF-es (tudományos-technikai forradalomra utaló) romantikával – rövid évek alatt megbukott, a tudományos diszciplínák XIX. századi felfogásán alapuló, az integrációra képtelen pedagógusképzés nyomán a „tanári szoba” alkalmatlan volt e felfogás követésére – TL). Ezek eredményesek az értékelés szerint, de mégsem érték el a teljes korosztályt.

Végül a KISZ-kapcsolatról esett szó „A KISZ-irányítás helyes értelmezése ma már lehetővé teszi, hogy az úttörőszövetség – a realitások és a valóságos igényeknek megfelelően – az elvégzendő feladatokhoz kérje és várja a KISZ segítségét, közreműködését” (a 7-8-os korosztállyal jobban kell foglalkozni, érvényesíteni a KISZ tevékenységi formáit).

A serdülő-korosztály foglalkoztatására tartalmi és ne szervezeti legyen a válasz, javasolja – bár ha az iskolarendszer változik – szívt sokat sejtetően, akkor érdemes felvetni ezt a kérdést is.

A munkamegosztás jelszava lényegében „profiltisztítást” takar, könnyebbséget a túlterhelt apparátusnak, esetleg az úttörővezető pedagógusoknak. Majd a szabadidőt szervezi-szervezza a közművelődés, a sportot az ÁISH.

A párt KB képviselője (Németh Károly) elismerte az úttörőmozgalom sikereit. Úgy tűnt azonban, hogy a beszámoló problémaérzékenységre nem volt annyira fogékony. Ő hívja fel a figyelmet a játéokra, játékosságra.

A KISZ képviselője a formalitásoktól, formalizmustól óvott.

Az Oktatási Minisztérium egymás *mellettségéről*, szervezeti önállóságról, pontosabb munkamegosztásról – bár szerves egységről – szólt. Kötelező lett a pedagógusképzésben az úttörővezetői tantárgy (ezért csodálkozik a beszámoló panaszán, mely szerint a fiatal pedagógusok elfordulnak a mozgalomtól). Felhívta a figyelmet a hátrányos helyzetű gyerekekre. Végezetül viszont elutasítja azt az értelmezést, mely szerint az úttörőmozgalomnak jutna a demokratikus önirányítás, öntevékenység, önállóság, míg az iskolának kizárólag a felülről biztosított rend és fegyelem...

A kulturális miniszter – egyébként a helyszínen nagy tetszést arató megjegyzésével – kezdte – az ünnepi hangulatban ő „földhözragadt” lesz. Azt állapítja meg, hogy a kulturálódásban nem mozdult el a társadalom a holtpontról. Figyelmeztet arra, hogy a munkára nevelést nem lehet fellengzősen kezelni. Kritikai gondolkodásra, konfliktustűrésre kell nevelni a fiatalokat.

Nem volt különösebb koncepciója az előadásnak, alighanem rögtönzött a jeles államférfi. Pusztán a rezignált, kritikus hangvételt részesítette kitüntetett tapsviharban a közönség.

Megszóltak még a partizánszövetség, az ÁIB, a SZOT. Nagy társadalmi esemény volt a konferencia.

A záróülésen Maróthy László, az MSZMP Politikai Bizottság tagjaként – ekkor lebegtetett „utódjelöltként” is részt vett. Úgy értékelte, hogy a konferencia „meghaladta az úttörőtársadalom problémáit”.

S egy másik „meghaladás” (azaz meghaladási képtelenség – megnyugtatóan): „Az úttörőmozgalom jobbat nyújtási képessége szorosán összefügg az iskola munkájának színvonalával... a mozgalom nem sokkal tudja meghaladni azt, amit az iskolák nyújtani tudnak” . – De ez már a főtítkári záróban hangzott el.

A határozat lényegi pontjai:

- a gyerekeket érő hatások koordinációjának felelőssége az iskoláé
- az azonosság az egységes világnézetben, művelődési anyagban van

- a differenciálás, a helyi valóság szerepe fokozódik
- a gyermekkorosztály egészére kell hatni a mozgalomnak, valamennyi gyerek bevonásával
- 5 éves keretprogram váltsa fel az éves tervezést.

1980

Meg is jelenik ennek megfelelően a vaskosra formált kötet, az ún. „középtávú tevékenységajánlat”.

Az előzőek logikája szerint a közéleti-politikai tevékenység áll a középpontban, mint jellegadó tevékenység, a fennmaradók (megismerés-művelődés, közhasznú-társadalmi munka, sport-táborozás-turisztika, honvédelem-játék blokkok) arányosan tervezendők, így szól az instrukció. A 4 éves középtávú program elterjedése érdekében állt a „politikapártnak” is, hiszen nem kellett évről évre új programon törnie a fejét, „politizálhatott” tehát, sőt ideológiai jó pontot is szerzett azzal, hogy ezzel igazodik a pártkongresszusi ciklusokhoz.

A „pedagógiapárt” pedig annyira helyi nevelési rendszerben gondolkodott, hogy már nem kívánt évente programokkal beleszólni a csapatok életébe. Mindketten úgy vélték, hogy népszerűségük is nő, hiszen az iskolák-csapatok megkönnyebbülhetnek, hogy nem kell évente munkatervet írni.

A fő feladatok közt:

aktuális politikai-társadalmi teendők,
a gyerekek érdeklődése
a csapatok eltérő feltételrendszere, társadalmi helyzete
az esélyegyenlőség elvei állnak.

Őrződjenek a gyermeki tevékenység sajátosságai.

A rendszer: közéleti-politikai tevékenység
megismerő, tanulást segítő tevékenység, művelődés
munka
sport, természetjárás, táborozás,
honvédelmi,
egészségügyi tevékenység.

De: a *politikai tevékenység* kerüljön középpontba. Ez volt Szabenyi Péterné álláspontja is, aki ezt tekintette ún. jellegadó tevékenységnek.

De azonnál az is kiderül, hogy mégsem elegendő ez a szabályozásirányítás (ha a szemlék, vetélkedők, végre – többek óhajára – több éves tervben előre elgondolt szaktábori rendszer kiírásai stabilnak is mutatkoznak, sőt papírtakarékosságnak tűnik, hogy négyévente csak egyszer kell kinyomtatni őket, ezúttal nem is ingyenes kiadványban). Minden évben mégiscsak ki kell adni egy jóval vékonyabb „alfüzetet” is, mert az úgymond „társadalmi élet” aktualitásaihoz, értsd kongresszusok helyzetértékeléséhez és évfordulókhöz kell igazítani valamit.

Mindenesetre '80/81-ben a társadalmi nyitás, ill. újabb úttörő-születésnap kerül a középpontba.

1981

Nem találtunk regisztrálni való változást. A vitafrontok állnak – bár érzelmileg talán hevesebbek. Érezni, hogy a terület már alig követi az elgondolásokat. Teszik vagy nem teszik a dolgukat. Feltűnő azonban, hogy decemberben az Úttörővezetőben egy KISZ-átmenettel kapcsolatos „menő” (vonalba eső) cikkre a szerkesztőség az OPI nevelési osztályvezetőt kéri fel kommentárra, aki a „nyolcadikosok klubját”, mint az úttörőkereteket lazító szervezeti megoldást lényegében elutasítja.

1982

Az úttörőévi program új fejleményt ígér. Az Országos Tanács a demokratizálás – és a helyi arculat, helyi rendszer kialakulása – jegyében a csapatra bízva, hogy saját maguknak ők határozzák meg jelmondatukat, mely jegyében az év során működni kívánnak.

Bevezették az 5 napos munkahetet.

Főtítkárcsere volt, újabb KISZ KB titkár veszi át a stafétabotot.

1983

Mégiscsak több korábbi kezdeményezés látszik beérni, vagy csendesen elfoglalni kiürült helyeket. Szembetűnt, hogy az Úttörővezető módszertani (barkács stb.) rovataiba hogyan hatol be – végre ideológiai fenntartások nélkül) a játszóház tiszta folklorizmusa, még Jánosi Sándor, az egykori vezető regőscserkész is szerző lesz.

1983-ban az előírt nevelési értekezlet témája a „Család-iskola-mozgalom”. Az úttörők nagy erőbedobással vetik bele magukat az ügybe. Az Úttörővezetőben vezéralakok nyilatkoznak, állandó rovat, hozzászólások. Sőt vita a nem-pedagógus úttörővezetők helyzetéről. Áttörés lenne a társadalmasítás felé?

Vajon mennyi ebből a csalódás az elmaradt vagy késlekedő eljövételében a szocialista nevelőiskolának? Az tény, hogy amikor a minisztérium képviselőjében Komoróczy Lászlóné főosztályvezető ad interjút, akkor szemmel láthatóan kikerüli a választ arról, hogy milyen is lesz a „jövő iskolája”. (Ő már tudja, hogy a 82-es párthatározat revízió alá vette 72-t, ha nem is mondja).

Az úttörőapparátus pezseg. Konferenciák, gyűlések váltják egymást.

A „Gyerekek a társadalomban” konferencián majd a „Művészek a gyerekekért” elnevezésű országos konferencián egészen népfrontos a résztvevők összetétele. Bogáti Péter – aki frissen került főmunkatársnak a Pajtáshoz – bankot robbant, felszaggatja a tabu-témát. Először élőszóban, majd – kivédhetetlenül – írásban is az Úttörővezetőben – cserkészélményeit idézi fel, mint az öntevékenység és

önteremtés idilli egykori gyakorlatát, s nevéen nevezi az úttörőmozgalmat: a sztálini modell gyerekének. A vitapartnerek elutasító reakciói nem igazán „golyóállóak”.

Az úttörőközpont – szintén nagy nekifutással – kísérletek támogatásába kezd (olykor – úgy tűnik – saját öregebb testületeit is kijátszva), lábra kap néhány iskolán kívüli úttörőcsapat, nagyobb hangot a szakraj. Megbukik ugyanakkor a mammutiskolákat több csapatra tördelni kívánó szándék¹⁶.

Mindez apró fehér tajték a mozdulatlan tengeren.

Szemmel láthatóan felélénkül a kulturális sajtó ironikus-cinikus kritikája.

Varga László főtávkár egyébként a Gyerekek a társadalomban konferencián ilyen szlogent dob be: Legyen a jelen is a gyerekeké! E jelszó jegyében önálló „gyerekpoltika” igénylése, kérése körvonalazódik.

Miskolcon Grósz Károly megyei párttitkár köszöntő szavai után egy havas reggelen megkezd munkáját az úttörővezetők VIII. konferenciája, mely magát „reformkonferenciának”, új origónak tekintette.

Vitathatatlanul körültekintően, a korábbiakat felülmúló alapossággal tekintetik át a kép, ezúttal végérvényesen a teljes magyar gyerektársadalom szociografikus-szociológikus képe. Országunk gazdasági helyzete nehezedett. Ez a kiindulás pont. De a megfogalmazás még mindig óvatos: „A VI. ötéves tervidőszakra kidolgozott, az alsófokú oktatás kiemelt fejlesztését szolgáló társadalmi-gazdasági programok időarányosan megvalósultak. A megnövekedett gyereklétszám iskoláztatásának feltételeit sikerült megtartani, ill. bizonyos területen javítani. („Ámde”) A vitathatatlan mennyiségi és minőségi eredmények ellenére az általános iskolai nevelés-oktatás nehézségekkel küzdött...” Amikor aztán a mozgalom elszámolása kerül sorra, akkor a kritikaretorikából újra apológiaretorika lesz (biztató irányban fejlődött a 6-14 éves korosztály világnézeti, politikai, erkölcsi arculata, vagy: az úttörőmozgalom tevékenységét széles körű társadalmi elismerés és megbecsülés kísérte stb.).

A jelentés összefoglalója mértéktartóbb – erre hivatkoznak azok a korszakolók, akik 83-at tekintik korszakhatárnak. „Érzékelhetők voltak azon törekvések eredményei, amelyek a gyermekek sokoldalú személyiségfejlődését elősegítő programok helyesebb arányainak kialakítására irányulnak. Az úttörőcsapatok olyan mozgalmi élet megszervezésére törekedtek, amelyben egyaránt megvalósul a közösségi-közéleti tevékenység, az ismeretszerzés-művelődés, az értékteremtő munka, a sport, a természetjárás, a honvédelmi tevékenység, a szórakozás és a játék. Ennek ellenére a csapatok munkájában bizonyos aránytalanságok voltak. Gyakran kapott túlzott hangsúlyt az ismeretszerzés, az intellektuális képességek fejlesztése, sok helyütt háttérbe szorult a gyermekszervezeti jelleg, a romantika, a játék. Ez az aránytalanság is oka volt az iskola és mozgalom több helyen tapasztalható szervezeti és tartalmi egybemosódásának, és közrejátszott abban, hogy a szövetség törekvéseivel szimpatizáló felnőttek nagy száma ellenére is kevés a nem pedagógus úttörővezető (16 %-ra becsülik). Túlsúlyban volt a nevelési

¹⁶ Részleteiről a már hivatkozott Utak és törések c. kötetben!

céloknek csupán rendezvényekkel, akciókkal történő megvalósítása. Ez minden szinten erőn felüli terheket jelentett, s hatásrendszerén kívül hagyta a korosztály jelentős részét”.

De előszóban olyasmi is elhangzik: „a pedagógus személyi azonossága nehezen feloldható érdekütközések és konfliktusok forrása”.

Miskolcon Németh Károly újra elismert (dicséretet, kritikát is), intett a játékosságra, és javasolta a működési szabályzatból a „MSZMP gyerekszervezete” helyett a „társadalom gyerekszervezete” elnevezést.

A feladati rész megerősíti azokat a kezdeményezéseket, próbálkozásokat, amelyek óvatosan, bizakodva az évtizedfordulón újra beindultak.

- valamennyi gyereknek kínálni mozgalmi cselekvési lehetőséget
- úttörőcsapatunkat jellemezze az öntevékenység és a fegyelmezett alkotó munka
- munkastílusunk megújítása céljaink valóra váltásának feltétele
- szélesedjék az úttörőmozgalom elkötelezett vezetői gárdája
- társadalmunk érdeke, hogy kiegyensúlyozott gyermekévek alapozzák meg a gyerekek további életútját.

Az 1983/84. évi programfüzet stílusában új az a sajnálkozó empátia, amivel a szöveg közeledik az úttörővezetőkhez (ugyan ennek szövegezése megelőzte Miskolcot, de a toll mégiscsak ugyanaz).

„Tudjuk, hogy az úttörőév megvalósítása nem lesz problémamentes „vagy” a téli tavaszi időszak ritkán próbált tennivalókat jelent a csapatban dolgozóknak” Tény, hogy a feladatszerű megfogalmazást igen aprólékos módszertani leírás váltja fel, ajánlásképpen. Mindezt a terület persze feladatnak tekinti, így dekódolja azt, s mert sokallja az „étlapot”, azonmód lényegében el is szabotálja.

83-hoz tartozó az is tény, hogy megújulás ide, megújulás oda, a szervezet belső csetepatéiban elvérzett a csillebérci művészeti táborok innovációja, önkényes döntés telepíti át Zánkára, ahol ugyanúgy már nem szervezhető újra. (Apró ügy ez az egészhez képest, nyilván túlzás, hogy e sorok írója jelképet lát benne, de ennyi szubjektívizmus a engedtessek meg neki.)

1984

A program – új 4 éves ciklusra – mindazonáltal érdekes szemléleti újításokat hozott. Külön szó esik a 13-14 éves fiúkról, a többszörösen hátrányos helyzetűekről, a kiemelkedő tehetségekről. Felbukkan a program szintjén egy strukturált mozgalom.

A tevékenységi rendszer körüli bővészmutatványok új figurációk eredményeznek. A társadalmi-közéleti tevékenység után azonmód az egészséges életmódot szolgáló tevékenységek jönnek, ezután a művelődés, s végül a munka. A kaleidoszkóp forgásában fokozott figyelem jut a követelményekre, azaz a próbákra (életkori csoportokra). A „romantikapárt” éledt volna meg?

Az is megfogalmazódik, hogy az elnökségek irányítása ezentúl segítséget, érdekvédelmet, érdekképviseletet jelent, a működési feltételek javítását, ellenőrzést, értékelést. A konferencia előkészületei során volt elgondolás, mely az irányítói funkciót törölte volna. Nem ment.

1985

Irányelveknek nevezi azt a két oldalt a programfüzet, amit az elejére írnak. *Felszabadulási évforduló, VIT* áll a középpontban¹⁷. Azok az események színeződnek fel – egy reálpolitika jegyében –, amit úgyis megrendeznének az iskolák, az irányelvek megkísérli ezeket az eseményeket gyerekközelivé, gyerekközpontúvá formálni.

Az 1985/86. úttörőév ezt a „biztonsági” tervezést, programalkotást ismétli meg. Legyen „úttörőhét” (legalább egy hétre), s indul a Vakáció-akció. A Vakációszerző mozgalom patronja – láttuk – már működött máskor.

1986

Így érkezik el a „megismételt” fordulat éve. Salgótarjáni konferenciával zárul a jubileumi esztendő. Érzékelhetően megváltozott a beszámoló retorikája. „Rossz, ámde van jó is” – ez a stiláris formula. Kimondatik – nagy bátorság! –, hogy a nevelés-oktatás és az ésszerű szabadidő-töltés feltételei nem javultak, sőt még az indokolt igények jelentős része is visszautasítást kap. „Programszerző” mozgalomból „politizáló” mozgalom – ez áll az elgondolások hátterében. Igen kemény kritikát kap...

Igenám! De amikor az érdekérvényesítésről hangsúlyos szó esik, akkor azonmód bekerítik a merész gondolatot: álláspontunk: az úttörőmozgalom egészében, szervezetében, hangulatában kell érvényesítse a gyerekek érdekeit. Mindenesetre hangsúlyt kap az a korábban olykor-olykor fellendülő ötlet, hogy a szövetség központja a felnőtt transzmissziók kiiktatásával közvetlenül mozgósítsa a gyerekeket.

A változások kényszerének érzése radikálisan átírta a működési szervezeti szabályzatot. Nagy viták után a köszöntésből kimarad a „dolgozó népért”, helyette bekerül a „békéért” (ez némi ideológiai népfrontosulás szimbóluma kíván lenni), változik a 12 pont hangvétele, személyesebbé válik.¹⁸ Önálló tagsági formát nyernek a 14-16 évesek, az ifik. Vihart aratva szótöbbséggel nyer a tagdíjpárt, azaz

¹⁷ Az a Világifjúsági Találkozó, melynek helyszínét a megbolydult világpolitikai helyzetben újra és újra ki kellett jelölni, mert puccs, más politikai földrengés tette alkalmatlanná.

¹⁸ A nagy vitákat kavaro átírásban aktív Lévai Sándor, a tévé bábtervezője, Vekerdy Tamás is, Szebenyi Péterné indítványára azonban váratlanul feldúsul – túlburjánzik a szöveg – megtelik szocialista kifejezésekkel (szocialista tulajdon stb.)

az úttörővezetők szervezethez tartozását, az önkéntességet a tagdíjfizetés jelképezné.)

De mert ezt is csak „ámde”-stílusban lehet fogalmazni, s rögtön hozzáteszik még Salgótarjánban, hogy nem tervezik a pedagógus-úttörővezetői létszám csökkenését, sőt számítanak minden érző pedagóguskebelre, ez a döntés nem éri el a kívánt hatást.)

A pedagóguskeblek egyre dúltabbak, már csak egy év választ el a csapatvezetői kedvezmények körüli huzavonától, ahol a mozgalom vesztesen lép ki a csatából). Már az előkészületek során megfűródik viszont a „radikálisok” azon ötlete, hogy a vezetők is tegyenek fogadalmat a gyerekek előtt. „Nem bohóckodunk” – hangzik az ellenérv, s ettől az indítványt először magáévá tevő központ visszavonul.

1987

A 70-es évek reform úttörőmozgalmának egyik jelese, erre az időre a minisztérium tanácsosa úgy jellemzi az Oktatási Törvény gyerektársadalmi környezetét, hogy megszűnt az úttörőmozgalom gyermekszervezeti monopóliuma az iskolában, hiszen itt a DSK, itt az iskolaszövetkezet, sőt a közművelődési mozgalmak is szervezetteremtés felé artikulálódnak.

Ezt a pluralizmust ismerte el az Országos Tanács, amikor – bizonyos politikai jogosítványokat igen –, de a diákönkormányzat kizárólagosságát nem az úttörőnek kínálta fel. Ez legyen az „együttműködési megállapodás” kérdése. Ez utóbbi intézmény világosan deklarálja a két szervezet *különbségét*. Ennek ellenére az iskolák működési szabályzatainak többsége az úttörőcsapat szervezeteit rögzíti diákönkormányzatnak, s úttörőnyakkendő az ügyeletesek megkülönböztető jele marad/lesz az iskolák többségében. A kísérleti úttörőcsapatok feletti bábáskodás elhal, néhány nagy életképes mellett (Dombóvár pl.) ezek a kezdeményezések is elhalványulnak. Az OPI ÁMK-kutatás ugyanebben az időben jóformán alig észlel úttörő-összejevetelt, úttörő-identitást a vizsgált intézményekben (kivéve az ünnepeket, ahol – mint az *iskolák* működési szabályzata rögzíti – úttörő egyenruhában kell jönni, holott az új úttörőszövetségi alapszabály az egyenruha viselést joggá nyilvánította.)

1987-et írunk, e beszámoló vizsgálati időszakának végét.

Csend van.

Még nem tudjuk, hogy egy év múlva bejelenti megalakulását a Magyar Cserkész Szövetség.¹⁹

¹⁹ Az úttörőmozgalom további alakulásáról tájékoztat – a mozgalmi sajtó főbb közleményeit, vitáit megidézve – a hivatkozott Utak és törések című kötet, valamint az MPT Mozgalompedagógiai Füzeteinek I. füzeté (Magyar gyermek- és serdülőkori szervezetek a rendszerváltás idején, Budapest 2010.)

